Od terenskog istraživanja do interpretacije

Turniški, Monika

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:631578

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

MONIKA TURNIŠKI

OD TERENSKOGA ISTRAŽIVANJA DO INTERPRETACIJE

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Ljiljana Marks

Zagreb, 2020.

Priče su ljudi. Zovete ih da žive s vama. Ako ćete biti dobar domaćin, naučit će vas svemu što znaju. Dat će vam do znanja kada se spremaju otići. Tada ćete ih predati nekome drugome.

Pripovjedač iz plemena *Kri*

Mojim roditeljima, koji su vjerovali u mene i moj uspjeh.
Hvala na beskrajnoj ljubavi i strpljenju.

OD TERENSKOGA ISTRAŽIVANJA DO INTERPRETACIJE
FROM FIELD RESEARCH TO TEXT INTERPRETATION

Sažetak rada

Usmena se predaja kroz povijest pojavljivala u mnogim oblicima s različitim temama. Međutim, otkad postoje ljudi postoji i usmena predaja. Najvažnija bila je dobro sastavljena priča koja je zanimljiva i pripovjedaču i publici. Jedino se na takav način moglo poticati daljnje prenošenje usmene predaje bez obzira na njezinog autora ili sadržaj. Najlakše su se prenosile priče čiji je sadržaj bio poznat i razumljiv ljudima. One su se prenosile među naraštajima, prilagođavajući se pritom vremenu i prostoru.
Ovaj je rad nastao u svrhu prikupljanja primjera usmenih predaja koji svjedoče o prošlosti i suvremenosti kazivača. Glavna metoda je analiziranje i interpretiranje različitih iskaza i iskustava. Polazna točka istraživanja bila je sastavljanje pitanja koja su se postavljala kazivačima prije ili nakon usmenog iskaza. Pitanja su se temeljila na osjećajima i vjerovanju kazivača prilikom slušanja ili proživljavanja iskaza. Nakon što se intervjuiranje provelo i zabilježilo, izabrani su dijelovi koji su bili relevantni za analizu ovog rada. Odabrani dijelovi transkribirani su ili interpretirani.

Ključne riječi: usmena predaja, terensko istraživanje, interpretacija, iskaz

Abstract

Through history, storytelling accured in lots of forms and topics and has existed as long as the human race. The most important part of the whole concept was a properly developed story that was interesting to the listener as well as to the narrator. Only then was the tranfer of those stories through time possible, no matter the content or the author. The most tellable and listenablle stories were the ones whose content was familiar and understandable. Those stories were told through generations and have endured through time and space. This paper was made in the purpose of collecting the stories that testify about the past and the present of the narrators. The main method is the analysis and interpretation of different testimonies and experiences. The starting point of the research was the list of questions that were asked to the narrator before or after the story. The questions were based on the feelings and the beliefs of the narrator which they presented during the storytelling. After the interviews were over and documented, the chosen parts of the interviews, relevent to this research paper were transcribed or interpreted.

Keywords: storytelling, field research, interpretation, statement

Sadržaj

1. Uvod 2

2. Temelji usmene književnosti.....3

2.1.Odnos usmene i pisane književnosti.....6

2.2.Žanr ili vrsta?.....7

3. Usmene prozne vrste.....8

3.1. Mit, bajka, legenda, basna, anegdota i parabola, vic.....10

3.2.Usmena predaja…….....……..13

3.3.Tradicija usmene predaje na području Hrvatske……...……...…....14

4. Terensko istraživanje…...…….....……15

4.1.Ulazak u zajednicu i bilježenje predaja….....……...……..…..17

5. Iskazi i interpretacije.....…….…18

5.1. Iskazi o copernicama……..……...…….....……..19

5.1.1. Iskaz Nadice Ranogajec……...…….……...……...20

5.1.2. Iskaz Nevenke Leljak……...……....…….23

5.1.3. Iskaz ispitanika R.P…...…….....…….24

5.1.4. Iskaz Jelene Turniški……...….....…….26

5.1.5. Iskaz Alojzije Varjačić……...…….....28

5.1.6. Iskaz Blaženke Turniški……...…….....…...29

5.1.7. Iskaz Drage Grilec…….....…….....31

5.2.Poredbeni elementi kazivanja u Lucijinom stolčiću.....…32

5.3.Iskazi o svećenicima……...…….....34

5.3.1. Iskaz Nevenke Leljak……..…….....……..……35

5.3.2. Iskaz ispitanika R.P……..…….....……...37

5.4.Iskaz o mrtvima.…….....……...……...….....38

5.4.1. Iskaz Nadice Ranogajec……..…….……..38

5.5.Iskazi o zmajevima…….....……...39

5.5.1. Iskaz Nevenke Leljak…….....…….....40

6. Zaključak…….....……...43

7. Popis literature…….....…..44

1. Uvod

Ovaj se rad temelji na usmenim predajama i njihovim interpretacijama, koje su snimljene izravno u razgovoru s kazivačima priča. Rad je nastao na temelju zanimanja za usmene predaje Hrvatskoga zagorja, potaknut završnim radom slične tematike iz 2017. godine. Autorica ovog rada često je slušala priče o copernicama i nadnaravnim bićima još u djetinjstvu, a kolegij *Hrvatska usmena književnost* na Fakultetu hrvatskih studija, Sveučilišta u Zagrebu izvođačice prof. dr. sc. Ljiljane Marks, bio je dodatna motivacija i poticaj za provođenje istraživanja.

Terensko istraživanje provedeno je u različitim mjestima Hrvatskoga zagorja: Đurmanec, Jesenje, Podbrezovica, Hromec, Meljan i Radoboj, a usmeni su iskazi bilježeni metodom snimanja diktafonom, karakterističnim metodama za istraživanje suvremene usmene književnosti.

Kazivači su bili dva muškarca i sedam žena u dobnoj skupini od 40 do 80 godina. Istraživanje se provodilo u proljeće 2020. godine posjetima u kuće kazivača za koje se smatralo da bi mogli znati neku priču. Većina kazivača bila je otprije poznata autorici ovog istraživanja, a neki su se sastanci dogovorili unaprijed po preporuci prijatelja. Svi su se kazivači prije susreta prisjetili poznatih im priča, kako bi što tečnije i bolje tekao razgovor. Bili su voljni govoriti i činilo se da se mnogi od njih pričanjem vraćaju u djetinjstvo. Svim kazivačima bila su postavljena unaprijed pripremljena pitanja, no neki od njih tijekom intervjua nisu dali konkretne odgovore. Rad sadrži 18 iskaza različitih kazivača. Ukupno je snimljeno 5 sati pripovijedanja, međutim nisu svi iskazi zapisani. Neki su se ponavljali, a neki nisu bili dovoljno jasno ispričani da bi se odredio njihov točan sadržaj.

Proučavajući usmenu književnost, nailazimo na različita stajališta znanstvenika iz 20. i 21. stoljeća. U dvadesetim godinama 20. stoljeća nastaju ozbiljne rasprave u kojima je naglasak na odnosu usmene i pismene književnosti. Jedna grupa autora tih radova zastupa mišljenje kako su *usmena* (narodna, folklorna) i *pisana* (umjetnička) književnost dva različita pojma i oblika stvaralaštva, dok drugi smatraju kako se književnost kao umjetnost riječi u bilo

kojem obliku ne bi smjela dijeliti na *usmenu* i *pisanu.*[1] Ovo istraživanje ponudit će odgovor i na to pitanje.

U radu se nudi kratak teorijski pregled istraživanja usmene književnosti, a naglasak je na žanru predaje koja je ključna odrednica ovog rada. Svi su kazivači različiti pa se tako razlikuju i njihovi iskazi. Neki polaze iz osobnog iskustva dok je većina nastala obiteljskim usmenim prenošenjem radi očuvanja tradicije i kulture.

2. Temelji usmene književnosti

Književnost je vrlo važna sastavnica ljudskoga života i kulture kroz povijest. Bez obzira na to u kojem se obliku pojavljuje, književnost je jedan od kamena temeljca kulture. Dok Milivoj Solar i Maja Bošković-Stulli na književnost gledaju s komunikacijskog aspekta, usmenih priča i tada iz tih priča, njihovog nastanka i prenošenja stvaraju pogled na usmenu književnost, Stipe Botica (2013) u svome djelu *Povijest hrvatske usmene književnosti*, navodi da se kulturom može nazvati sve ono čemu je posvećena posebna njega i što je proizveo čovjek dok je svojom kreativnošću mijenjao prirodu. Smatra da su pojam kulture i civilizacije usko povezani jer se međusobno dopunjuju i isprepliću kroz čitavu povijest. Za razliku od Solara i Bošković-Stulli, njegova su stajališta staromodnija i drugačija. Smatra da kulturom i civilizacijom upravlja čovjek te s njima određuje i jača svoje bivstvo na svijetu. Kao jedino biće kojemu je podaren govor, čovjek se njime koristi najprije za imenovanje svega oko sebe. Poslije to imenovanje prelazi u neki viši tekst, a naposljetku se povezuju misli i riječi. Čovjek je svoje usmene zapise najprije stvarao za sebe i zbog sebe, za lakšu prilagodbu i opstajanje. Kasnije ih je postepeno priopćavao i društvu pa je priča dobivala posve drugačiju strukturu i svrhu. Drevna *usmenost* reproducirala se prema sjećanju, no ipak ne treba tražiti izravnu vezu sa stvarnošću jer sjećanje nije u potpunosti vjerodostojno.[2] S vremenom se govor mijenjao do te razine da su se stvaralac i njegovi slušatelji morali privikavati na novo ruho govora i

[1] Zvonar 2014: 33

[2] Botica, 2013: 9 – 10. StipeBotica (1948.) hrvatski folklorist i redoviti profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu; u svojoj *Povijesti hrvatske usmene književnosti* dao je cjelovit prikaz svakodnevnih životnih priča i usmenih predaja sve od 12. stoljeća. Posebnu je pažnju posvetio zapisima iz 16. st. i 19. st. kada se i formirao korpus usmene književnosti.

sadržaje koji su se njemu povjeravali, a bili su drugačiji od obične svakodnevne komunikacije. Novi govor kojem se trebalo prilagoditi bio je važan pojedincu i zajednici, a vjerojatno su stvari o kojima je trebalo tako govoriti bile moguće te su se događale mnogima. Naime, nisu svi mogli tako dostojno i slikovito objasniti i opisati neki događaj, pa kad bi naišao daroviti pojedinac i progovorio o nečemu, uspio je oblikovati događaj tako da se svi osjećaju kao da on zna što su zapravo oni željeli reći. Smatra se da je to vjerojatno začetak i polazište usmene komunikacije pa tako i književnosti.[3]

U tradicijskim su pričama povjesničari katkad tražili stvarnu sliku života. Nove postmodernističke teorije na povijest gledaju kao skup zapisanih događaja i činjenica te se i ne osvrću na primjetnu povezanost historiografije i književnosti. Pojedini primjeri usmenih priča prikaz su povijesti iako ne govore o vjerodostojnim činjenicama, reprezentiraju nam ondašnja vremena i čine određenu sliku povijesti koja olakšava mjesto i vrijeme nekog određenog i za povijest važnog događaja. Folkloristi su primjetili povijesnost u usmenim pričama te povezanost istih kada su u pitanju sjećanja na neke osobe ili događaje. Ponekad su usmene priče pomogle arheološkim iskapanjima o blagu, grobu ili drevnom gradu. Dogodi se da povjesničari razmatraju povijest i čovjeka kao i njegovu svakodnevicu na temelju usmenih priča, strukturiranih predaja ili osobnih sjećanja, umjesto na opisima i podatcima o prošloj životnoj stvarnosti. Tada se blisko susreću i povezuju povjesničar i folklorist koji je ujedno i istraživač usmene proze.[4] Milivoj Solar (2008) u svom djelu navodi kako se književnost gradi jezikom, tj. govorenjem onoga što je samom pojedincu i društvu važno. „Usmeno pripovijedanje, naime, očito je prethodilo pripovijedanju u pisanoj kulturi, pa je i ono na svoj način moralo čuvati tradiciju, koju je usmena poezija čuvala prije svega ritmom, zvukom i formularnim načinom izlaganja. Doista možemo reći da je priča po svoj prilici najstariji oblik prenošenja svih spoznaja i iskustava, da je ona starija od raspravljanja i od opisivanja.“[5]

Iz prethodnih navoda vidljivo je da se pristupi usmenoj književnosti razlikuju. Stajališta Solara i Bošković-Stulli okrenuta su novijim pričama, njihovom prenošenju i nastanku. Bošković-Stulli stručnjakinja je za usmene priče dok se Solar bavi i pričanjem općenito.

[3]Botica, 2013: 21-22

[4]Bošković-Stulli, 1999: 11-13; pokazuje da utvrđivanje povijesti nije tema ovoga djela i ne govori o realnoj faktografiji. Prikazuje povijest povezanu s usmenim pričama te onu koja se vidi iz samih priča.

[5]Solar, 2008: 249; Milivoj Solar, književni teoretičar, povjesničar književnosti, filozof, esejist i sveučilišni profesor.

Botica, iako noviji autor koji se bavi temama usmene književnosti, zastupa staromodniji način istraživanja te odgovore na mnoga pitanja pronalazi u drevnoj usmenosti i počecima civilizacije i kulture. Većina modernih istraživača priklanja se tumačenjima Solara i Bošković-Stulli.

U pričama se često ponavljaju isti jezični segmenti i oblikovne paradigme. Kada je ponavljanje iz života i običaja ulazilo u svijet književnosti, treba primijetiti pojavu pojma *žanr* jer se ponavlja ono što je već jezično stabilno i može se upotrijebiti u različitim primjerima koji se mijenjaju ovisno o situaciji. Botica navodi da bismo pojam istine trebali promatrati u luku od dvadesetak značenja.[6] Predaje koje oblikuje zajednica i čiji se sadržaji ne mogu tumačiti bez koordinacije zajedničkih sustava vrijednosti, čuvaju svoje istine kao važne sadržaje. „Istina o čovjeku i njegovim preokupacijama postala je glavna tema književnosti, usmene i pisane podjednako. Ona je prva na poseban način stvarala i održavala svoju istinu." (Botica, 2013)

Citirajući Havelocka, Botica navodi kako Sokrat ima veliku ulogu u primarnoj usmenosti jer usmenost počinje upotrebljavati na posve novi način. Naime, umjesto da usmenost rabi kao vježbu pjesničkog pamćenja, on ga konceptualizira te ga zamjenjuje rječnikom i sintaksom. Konceptualna usmenost kazuje kako je govorenje i razgovor imao mnoge funkcionalne uloge u književnim temama i strukturama te komunikacijskim vještinama. Najvažnija funkcionalna odrednica usmene komunikacije je *zadovoljstvo govorenja* i nadomjestak moći pisane riječi.

Pronalazak i poznavanje pisma jedna su od najvažnijih stečevina koje je čovjek mogao stvoriti. No, privilegiju za poznavanjem i upravljanjem pisma imali su samo odabrani, pa je usmena priča i dalje bila važna za očuvanje i prijenos kulture te njenih dobara koja su oblikovana govorom. Otada su pismenost i usmenost usko povezane i tako se razvijaju, no s vremenom će pismo postati nezamjenjivo, ali nikad potpuno samostalno.[7]

[6]Vidi više značenja u Botica, 2013: 18
[7]Botica, 2013: 17-19

2.1. Odnos usmene i pisane književnosti

Najveća razlika usmene i pisane književnosti ponajprije je način stvaranja književnog djela. U oba slučaja možemo reći kako je čovjekov um zaslužan za stvaranje. Međutim, za razliku od pisanoga djela koje ima konačan oblik, usmena nam književnost jednom te istom pričom uvijek otkriva nešto novo, jer ju pojedinac ne može dva puta isto interpretirati. Usmeno djelo koje nastaje višeslojno je i kompleksno djelo koje nije moguće jednoznačno opisati radi višestrukih funkcija i raznovrsne pojavnosti. Usmena književnost specifična je zbog načina istraživanja i proučavanja. Posebnost usmene književnosti u odnosu na pisanu književnost je način višestoljetnog funkcioniranja u neposrednoj usmenoj komunikaciji čime je oblikovana i zadržana njezina forma i egzistencija. Čar usmene književnosti treba tražiti upravo u onome što proizlazi iz njezine nepisane, neukalupljene prirode. Oblici usmenih predaja potvrđuju bogatstvo njihove izmjenjivosti, a opet uz poštivanje osnovnih struktura.[8] Usmena se književnost bez obzira na usmeni prijenos, motri često prema književnoteorijskim kriterijima isto kao i pisana. Botica (2013) navodi kako je posve normalno da filologija ima posljednju riječ u odlučivanju jer su riječi simbol pamćenja, a ustroj i izbor tih riječi treba biti u skladu s načelima izgradnje književnog djela. Nadalje, filologija nije samo umijeće dobrog čitanja, već umijeće dobrog ostvaraja govora, korištenja riječi i slaganja priče koja će zadovoljiti govornika, slušatelja, no i zainteresirati ga do mjere da priču prenosi dalje u tradiciju. Takva se tradicija unaprjeđuje slušanjem, a najvažnije vjernim prenošenjem novim slušateljima koji će tu istu priču prenositi da bi čim duže postojala.[9]

Usmenu književnost zapravo i promatramo s dva aspekta, a to je usmena komunikacija i zapisani oblik. „Kada se piše povijest jedne književnosti u kojoj su se, kao u hrvatskoj književnosti, u mnogim njezinim razdobljima pojave iz usmene književnosti istaknuto očitovale i bile prisutne u pisanoj umjetničkoj, a i ne samo umjetničkoj literaturi, posve je sigurno da povijest te književnosti treba da svestrano osvijetli važnije momente tih odnosa – s gledišta pisane književnosti.“ (Bošković-Stulli,1978) Sukladno tome, bio bi potpuni promašaj izostaviti usmenu književnost iz povijesti književnosti općenito, ali posebno hrvatske

[8]Kos –Lajtman, 2008: 297
[9]Botica, 2013: 44

književnosti koja je bogata različitim žanrovima usmene književnosti. Usmenoj i pisanoj književnosti zajednička je njihova funkcija kao književnog djela, no usmena književnost sa sobom nosi drugačije posebnosti. To se ponajprije odnosi na njezinu formu, način interpretacije te na izvanknjiževnu ulogu.[10]

2.2. Žanr ili vrsta?

Maja Bošković-Stulli u *Povijesti hrvatske književnosti* navodi da u usmenoj književnosti postoje razlike, ali i srodnosti s načelnim pogledima na žanrove u književnosti. Pojam *žanra* u usmenoj je književnosti drugačije istaknut nego što je u pisanoj književnosti pa su s toga suvremena nastojanja promijenila perspektivu gledanja na usmenu i pisanu književnost, no pritom nikako nisu umanjila važnost *žanra* za usmenu književnost uopće. Stulli se zalaže za termin *žanr*, a ne *vrsta*. Kao razloge tomu navodi da je *žanr* istaknutiji u folklorističkoj terminologiji i da u hrvatskom jeziku riječ vrsta ima različita značenja što bi moglo smetati njenoj terminološkoj upotrebi. Naposljetku, citira Solara koji smatra da su termini *žanr* i *književna vrsta* ponekad sinonimi, no *vrsta* se najčešće upotrebljava kada se misli na odnos prema rodu, dok je *žanr* izvan odnosa subordinacije. (Solar, 1971)[11] Bošković-Stulli se u konačnici posve odriče upotrebe termina *vrsta* jer smatra da bi čitatelje mogla navesti na krivi zaključak. Žanrovi se u usmenoj književnosti razlikuju od onih u pisanoj uglavnom zbog drugačijeg načina izvedbe, usmenog načina postojanja i održavanja, zbog uske povezanosti s izvanknjiževnim funkcijama pa iz toga proizlazi posebnost njihova književnog oblika.[12] Nadalje, Bošković-Stulli u svome radu *O usmenoj književnosti izvan izvornog teksta* koristi termin *vrsta*. Navodi da se taj termin u usmenoj književnosti ustalio osobito nakon knjige Zdenka Škreba *Studij književnosti* (1976). No, iako u ovom radu navodi kako je bolje koristiti termin *vrsta* radi usklađenja s terminologijom umjetničke pisane

[10]Bošković-Stulli,1978, 7-8; za druge zanimljive ideje koje odgovaraju na pitanja u *Povijesti hrvatske književnosti,* vidi u Svetozar Petrović, 1975. i 1972.
[11]Solar, 1971: 61
[12]Bošković-Stulli,1978: 21-22

književnosti, smatra kako su žanr i vrsta istoznačnice jer u međunarodnoj folklorističkoj literaturi žanr znači isto što i vrsta.[13]

3. Usmene prozne vrste

Unutar usmene književne tradicije postoje različite književne vrste koje se različito klasificiraju. Bez poznavanja sustava tradicije usmene književnosti te odnosa između pojedinih vrsta različitih uvjeta unutar kategorija ne može se doći do pouzdanih znanstvenih rezultata. Upravo je zbog toga nužno poznavanje i ispravno shvaćanje različitih kategorija i zakonitosti usmene književnosti.[14]

Dvije su temeljne vrste priča još od Grimma: bajka i predaja. Kasnije se izdvaja i legenda koja je dugo bila razmatrana kao dio predaja, međutim kasnijim tumačenjima i istraživanjima, legenda je postala samostalni žanr.

Za bolje razumijevanje priče, stručno mišljenje o priči i smještanje priče u pravilan povijesni kontekst, potrebno je odrediti *smisao* i *pripovijedanje* same priče. Vizija pripovjedača i upuštanje u pripovjedački svijet vrlo su važni čimbenici za teme koje su sklone pripovijedanju. Pripovjedač se mora upustiti u vizijsku avanturu pričanja te sam stvoriti svijet koji je poprilično zahtjevno pratiti u tradicijskoj kulturi.

Kad je riječ o hrvatskoj usmenoj književnosti, govori se zapravo i o području koje isto tako obuhvaća i pisana hrvatska književnost. Naime, riječ je naravno o tradicijskim usmenim kazivanjima koja se još uvijek usmeno prenose među Hrvatima, ali su isto tako i zabilježena u spisima i zbirkama koje su posvećene hrvatskom usmenom stvaranju.[15]

Sam čin pripovijedanja o tradiciji postupak je kojim se govorom izražava, opisuje neki događaj. Kada se u tom govoru spoje svi zakoni usmenog pripovijedanja poput jezika, načina govorenja, biranja i kombiniranja riječi pa i pokreta računajući na slušatelja, nastaje *priča*. Sustav pripovijedanja priče nije lagan posao za pripovjedača. Priča zahtijeva bogat leksik, sustav povezanog pričanja te viši stupanj pojmova kako bi se priča ostvarila i imala svrhu.

[13]Bošković-Stulli, 1982: 43
[14]Carl Wilhelm von Sydow u *Predaja:temeljižanra,* 2018: 83
[15]Bošković-Stulli, 1978: 69

Trebalo je mnogo vremena kako bi čovjek proizveo zanimljivu priču koja ima smisao i da bude drugačija od samog svakodnevnog komuniciranja. Naposljetku se jednostavno znalo da je potreba za pričom imanentna ljudska potreba koju svaki čovjek ima jer tako pokazuje svoje znanje i umijeće o životnim temama koje zahtijeva višu razinu komunikacije od one svakodnevne. U tim se temama stvarao literarni svijet koji je bio drugačiji i posebniji od zbiljskog, svakodnevnog svijeta. Naime, taj je novi svijet oživio u mašti i *fikciji* što je posebno izlazilo na ruku onima koji nisu bili pismeni. Ti su ljudi posebno uživali u usmenoj komunikaciji i pričama jer su tako mogli doznati više o starim vremenima, događajima, ali i osobama koje su bile važne.

„U starim ljetopisima i različitim književnim spomenicima, u nas kao i u drugih naroda, nalazimo predaje o davnoj povijesti, često u obliku pričica, gdje je gotovo nemoguće razlučiti što pripada negdašnjim zbivanjima, što literarnoj a što usmenoj tradiciji, gdje se one sastaju i gdje povratno utječu jedne na druge.“ (Bošković-Stulii, 1978)[16]

Opus narodnih priča razlikuje se s obzirom na njihov sadržaj, kompoziciju, formalni ustroj i funkciju. Prilikom proučavanja usmene književnosti, tj. usmenog pripovijedanja uspostavljeno je vrlo rano nekoliko modela klasifikacije da bi se olakšalo proučavanje. Krohn i Aarne[17] zaključili su kako je sličnost u narodnim pripovijetkama u različitih naroda i kultura rezultat „seljenja“ pojedinih motiva, a kasnije su s tim istim motivima napravili motivske skupine u koje se mogu podijeliti usmenoknjiževne strukture. Narodne priče, a posebno *bajka,* imaju vrlo raznovrstan tematski okvir i predmet pričanja. U taj okvir bila je smještena sva životna stvarnost koja je uključivala običaje, vjerovanja, navike, osobna iskustva, ljudska znanja i sl. Upravo zbog te raznovrsnosti tematike teško je napraviti jednoznačnu tipologiju narodnih priča.

Andre Jolles smatra da su jednostavni oblici potaknuti istraživanjem ljudskog duha. Po tom je zaključku definirao jednostavne oblike: legenda, saga, mit, zagonetka, izreka, kazus, memorabile, bajka i vic (legenda se odnosi na vjerske legende, a saga na islandske rodovske usmene predaje).[18]Svaki od tih oblika predstavlja poseban način jezičnog strukturiranja

[16]Bošković-Stulli, 1978: 70

[17]Kaarle Krohn bio je finski folklorist, profesor te razvijao zemljopisno-povijesne metode istraživanja folklora. Antti Aarne bio je učenik Kaarla Krohna te njegov nastavljač u struci. Obojica su bili jedni od prvih znanstvenih istraživača iz 20. st.

[18]Jolles, 2000

stvarnosti, što bi naposljetku značilo da je legenda određena paradigmatskim razlikovanjem dobra i zla, saga se bavi pričama iz obiteljskog života, a mit nam postavlja pitanja i odgovore o postanku i porijeklu. Jednostavni oblici koje je Jolles predstavio nisu samo načini izražavanja i opisivanje unaprijed poznate stvarnosti. Oni su zapravo načini na kojima nam jezik stvara takvu stvarnost koja može postati predmetom mišljenja i djelovanja.[19]

3.1. Mit, bajka, legenda, basna, anegdota i parabola, vic

Mnogi autori koji proučavaju usmenu književnost, ujedno tumače i njezine žanrove zasebno. Jedni od najpoznatijih hrvatskih autora koji proučavaju usmenoknjiževne žanrove su Milivoj Solar, Stipe Botica i Maja Bošković-Stulli, čiji se navodi najčešće spominju u ovome radu uz nekoliko stranih autora.

Može se pretpostaviti da je čovjek, kada je stvarao prve oblike kulture, kada je započeo proizvodnju, razvijao kultove i magije te kada je svoj talent znao pretočiti u umjetnički izraz, otvorio prostor za emocije i potrebe za pričanjem svih vrsta priča. Priča u kojem su njegovi strahovi, želje i čežnje dobivale oblik. U tim je pričama čovjek stvarao i slavio svoje junake, zamišljao i pričao o bogovima i silama svijeta. Ujedno, čovjek se bavio svime što ga je pokretalo i činilo sretnim.

O tim događajima nemamo dokaze, nemamo ukras, sliku, građevinu, ništa što bi nam moglo otkriti način pričanja ili sadržaj priče. Isti onaj čovjek koji je svoje misli i osjećaje pretakao u slike ili skulpture, pretočio ih je i riječima u priču.[20] Sljedeću klasifikaciju usmenih proznih vrsta razradio je Botica (2013).

Mit je kao priča drevni komunikacijski oblik kojim je čovjek objašnjavao bitne događaje i stvari u sebi i oko sebe, stvarajući od toga neku smislenu cjelinu. Kada se govori o mitu, važno je da se mitski sadržaj prepričava u kontekstu vremena jer su za ono mitsko, osim mitskih likova, važni mitsko vrijeme i mitski prostor ispunjen zajedničkim djelovanjem božanstava i ljudi. Mitsko se, isto kao i religija, rađa iz dubokog doživljaja svetosti koji je

[19]Solar, 1974: 94

[20]Kurt Ranke, *Problemi kategorija usmene proze*u *Predaja:temelji žanra,* 2018: 125

prirođen ljudskim bićima. Ono se kao jedinstvena kategorija razvilo u starim civilizacijama (približno do 800. g. pr. Kr.), da bi svoj vrhunac dosegnulo do 2. st. pr. Kr. premda je i poslije pa sve do danas zanimljiva pojava koja je potrebna za razumijevanje čovjeka i svih njegovih antropoloških odrednica. Botica navodi K. Armstronga koji opisuje 4 razloga zašto su nam i danas potrebni mitovi. Mitovi su nam potrebni za identifikaciju sa svim ljudskim bićima, za shvaćanje važnosti sućuti, za oblikovanje duhovnog stava i naposljetku za štovanje zemlje kao nečeg svetog. [21]

Bajka je naziv za čudesnu pripovjetku koja je etimološki povezana s riječima bajati, bahorac, basma. Bajka se u širem značenju pripovjetke ili mitske predaje susreće u slavenskim jezicima (poljskom, ruskom, slovenskom). Na hrvatskom i srpskom jeziku s prijelaza iz 19. u 20. st. riječ bajka odnosi se posebno na čudesnu pripovjetku. Osnovno događanje u bajkama temelji se na priči o najmlađem prezrenom bratu, progonjenoj pastorci i sl. koji nakon postolovina dožive pobjedu i sreću.[22] Bajke su neosporivo jedini književni žanr u kojem najčešće pobjeđuje dobro, istina, pravda, a za narodnu bajku to je jedna od neizbježnih osobina. U bajci su prisutne želje za bijegom od siromaštva, da se postigne ekonomska sigurnost, da se postane netko i nešto od običnog siromaha i sl.[23] Bajku s njezinim uvodnim i završnim formulama, višeepizodnom kompozicijom, fantastikom, junacima odvajamo od na primjer kratkih predaja s mitskom tematikom koje se pokazuju u prvom u licu kao nekakav istinit događaj koji govori o susretu s vilama, vukodlacima i sve to na vrlo zanimljiv i uzbudljiv način.[24]

Na legendu se u književnosti gleda kao zasebnu vrstu iako je usko vezana za predaju. Najveća razlika između legende i predaje je ta što legenda obiluje religijskim motivima ili govori u povijesnim i velikim osobama, a nastala je u pisanu obliku da bi prepričavanjem dobila sve značajke usmenoknjiževne vrste, primjerice varijantnost. U srednjem je vijeku najčešće značila životopis nekog sveca ili barem djelo religijske tematike. Međutim, kako bi teorijski opisali legendu, potrebno ju je postaviti u odnos s predajom. Legenda se kao i predaja, često pojavljuje u pisanom obliku još od srednjovjekovlja.

[21]Botica, 2013: 404 – 406
[22]Visković V. (ur.), 2009, sv.1.
[23]Težak D., Težak. S., 1997: 7
[24]Bošković Stulli, 1978: 23

Basna je priča u kojoj je čovjek i ljudska ruka zamijenjena neljudskim akterima, najčešće životinjama. Basne je još u antici napisao Ezop i on je tvorac tog književnog oblika, a one su se kasnije širile i usmeno. Na kraju basne nalazi se pouka priče, a teme su najčešće povezane s prijateljstvom, ljubavlju, poštenjem, povjerenjem i sl. Sve su basne većinom oslonjene na Ezopove basne, a zanimljiva je činjenica da su Ezopove basne u Hrvatskoj otisnute još u 15. stoljeću.

Anegdota je kratka priča o stvarnoj osobi ili događaju koja je najčešće duhovita. Započinje predstavljanjem glavnog lika o kojem je riječ, a nakon toga se ističe samo posebna zgoda u događaju. Anegdote dijelom pripadaju usmenoj književnosti, a pišu ih svi isto kao i sjećanja na susrete s poznatim osobama. Parabola je podvrsta anegdote, također kratka priča no s izrazitom porukom, često i poukom. Struktura parabole oblikovana je tako da ostavi dojam na slušatelje pa je poruka na kraju priče najčešće poslovična.

Vic je još kraća prozna priča od anegdote koja je svedena na verbalni minimum i tako posebnim načinom pripovijedanja i slijedom priče vodi izravno u poantu. U vicu se humoristično prikazuju događaji i karakteri bez većih opisa ili zapleta u događajima.[25] Smatra se kako kratkoća i jednostavnost vica nisu sporni da bi se shvatila poanta, tj. ne ugrožava se bitna struktura i cilj koji su postavljeni. To bi vodilo do pretpostavke da je priča i njena temeljna struktura prepoznatljiva u izvornom obliku pripovijedanja.[26]

U razvoju pričalačkog umijeća sloboda tematike će se razvijati i dopunjavati. Pričalac i recipijent pričanom pristupljuju s posebnim obzirom, a neki i sa strahopoštovanjem. Razlog tomu je što su najranije priče i mitovi snagu takvih pojmova svodili na alegorizaciju koja je slična proroštvima, zagonetki, magiji ili pak slikovnom jeziku. S tim je mitskim vrstama bilo teško komunicirati pa je i samo slušanje takvih priča bilo otežano. Ujedno, smanjen je broj korisnika, no bilo je i onih koji su u takvim pričama tražili odgovarajuće funkcije.

Ipak, brojne zapisane priče vrlo sigurno i rječito svjedoče o svim motivima i razlozima koji su poticali općenito pričanje među ljudima, a koje se onda oblikovalo kao bajka, mit, predaja, anegdota, legenda i sl. Stoga je priče dobro promatrati unutar karakterističnih obilježja

[25]Botica, 2013: 446, 453, 457
[26]Solar, 1974: 95

pojedinih vrsta jer bi tako bila olakšana sama ovisnost o vremenu nastajanja, o strukturalnim obilježjima i funkcionalnosti.[27]

3.2. Usmena predaja

Raznovrsne su teme kroz povijest krasile žanr usmene predaje. Ona je oduvijek imala svoje priče i pričaoce. Najvažnija je bila dobro sročena priča, koja bi tako zadovoljavala ljudske potrebe bez obzira na autora ili sadržaj. Najlakše su nastavljale živjeti priče koje su sadržavale i formu i sadržaj. One su se prenosile s jednog naraštaja drugomu te prepričavale kao *plodan narativ* objedinjavajući pritom i prostor i vrijeme.[28] Braća Grimm su osim svoje zbirke bajki, objavili i *Njemačke predaje* koje su prvi put bile objavljene 1816. i 1818. godine. Međutim, predaje nisu bile namijenjene za svakodnevno čitanje već za obrazovanog i učenog čovjeka kojeg bi upoznale s mitološkim i povijesnim temama i davnih vremena. U 18. je stoljeću pojam predaja bio poiman kao neistinita glasina. Tako se i ljudima prije svega nametalo to značenje pojma, no braća Grimm su zanemarila taj trenutak jer su se oni bavili o duhovnoj istini predaje, a ne onoj zemaljskoj ili pak važnosti za oblikovanje germanske povijesne svijesti. Često citirana usporedba kojom oni razlikuju predaju od bajke: „Bajka je poetičnija, predaja povjesnija; bajka je gotovo potpuno učvršćena sama u sebi, u svom prirođenom cvatu i savršenosti; predaja, ne tako raskošnih boja, ima još i tu posebnost da se drži nečega poznatog i osviještenog, nekog mjesta ili povijesno ovjerenog imena“ (Bausinger, 2018). Ta nam usporedba ostavlja dojam da je kod predaje riječ o nečem određenijem i jačem jer se uporište nalazi u stvarnom mjestu kako se nebi raspršilo na sve strane. Čvrsto bi vezivanje predaje uz bajku moglo imati negativan utjecaj na nju ili je u potpunosti uništiti.
Subjektivno opažanje ili doživljaj je jedan od najčešćih preduvjeta za nastanak predaje kao što su to naprimjer strašne vizije nekog noćnog putnika. No usmena se predaja može temeljiti i na objektivnom zapažanju poput događaja u ratu, neke prirodne rijetke pojave, ili ubojstva. Naposljetku, predaja se može temeljiti na bilo kojoj objektivizaciji ili subjektivizaciji koja

[27]Botica, 2013: 386, 397
[28]Botica, 2013: 388

zahtjeva objašnjenje. Međutim nije samo to dovoljno za nastanak predaje. Ona mora uključivati i interpretativno poimanje i tumačenje, a naposljetku i daljnje prepričavanje naraštajima u kojima predaja zapravo dobiva nova značenja i oblike.[29]

Predaje su kao usmenoknjiževni žanr bliske bajkama, a i potpuno suprotne kao što su naveli Grimmovi. Najčešće je radnja u predajama jednostavnija nego u bajkama, ali ti tipovi predaja kao i tipovi bajki putuju od mjesta do mjesta, šire se među narodom i prenose pa još od prošlosti do danas njihova struktura ostaje donekle stabilna. U njima se kroz vrijeme mijenja tek nekoliko elemenata koji s morfološkog stajališta i nisu toliko bitni, tj. sekundarni su. To su najčešće elementi: mjesto događaja, vrijeme događaja, likovi i inventar. Međutim, njena kompozicija ostaje stalna kao trajni temelj, a pojedinačni motivi ostaju vezani za svoje mjesto i ne mijenja im se uloga, što je naposljetku najvažnije.[30]

3.3. Tradicija usmene predaje na području Hrvatske

Sustavno zapisivanje i istraživanje narodne tradicije u Hrvata započinje u prvoj polovici 19. stoljeća. Najprije su se istraživanja temeljila u pjesmama, a nešto kasnije u pričama i ostalim usmenoknjiževnim žanrovima. Zanimanje za narodnu tradiciju povezano je s buđenjem hrvatske nacionalne svijesti i Ljudevitom Gajem. Pretpostavlja se da su *Pitanja na sve prijatelje domaćih starinah i jugoslavenske povestice* Ivana Kukuljevića Sakcinskog, bila vjetar u leđa Hrvatima za skupljanje lokalne povijesti te usmenih priča i vjerovanja. Hrvatska istraživanja usmene tradicije 19. stoljeća s obzirom na onodobna događanja, zasigurno su potaknuta domoljubnim zanosom, no svoje znanstveno opravdanje zasigurno pronalaze i u ozračju tadašnjih aktualnih događaja u Europi. Zanimanje za tradiciju i kulturu poticala je i Gajeva *Danica ilirska* koja je od samog početka objavljivala i tekstove poslovica, pjesama i pripovijedaka s folklornom tematikom, naravno stilizirane onako kako je tadašnji puk zahtijevao.

[29]Hermann Bausinger, *Predaja* u *Predaja:temelji žanra,* 2018: 166
[30]Oldrich Sirovatka, *O morfologiji predaje i katalogizaciji predaja* u *Predaja:temelji žanra,* 2018: 204

U drugoj polovici 20. stoljeća Institut za etnologiju i folkloristiku znatno je obilježio i odredio folklorističku znanost u Hrvatskoj u okviru folklorističkih istraživanja, pokazujući pritom napredak u zanimanju naroda za folklor. Kasnije su počela velika sustavna terenska istraživanja bilo skupna ili pojedinačna koja su folkloristici pridonijela mnoštvo zapisa koji su kasnije bili objavljeni u zasebnim zbirkama i antologijskim izborima.[31]

Usmena je književnost bila istraživana devedesetih godina u vrijeme Domovinskoga rata. Uz folklorističke teme, najviše su bila prisutna pripovijedanja osobnih iskustava hrvatskih prognanika i sudionika u ratu. Ratne priče, prepričavanje ratnih i poslijeratnih trauma, svjedočenja i iskustva činila su svakidašnju komunikaciju onog doba. Folkloriste i etnologe zanimalo je kako je repertoar usmenoknjiževnih vrsta koji je tada bio popularan, zamijenilo pripovijedanje o mržnji, prijetnjama i zastrašivanju. Etnografsko istraživanje bilo je usmjereno na to kako su ljudi u svojoj svakodnevici tumačili svoje, ali i tuđe postupke pomoću domoljublja, nacionalizma, otpora, ljudskih prava i sl. pa je tako dio suradnika Instituta za etnologiju i folkloristiku svoje prve kazivače potražio među prognanicima koji su odjednom i niotkud postali ljudi ovisni o razumijevanju i potpori drugih.[32]

4. Terensko istraživanje

Neki autori smatraju kako je usmena povijest prva povijesna disciplina jer je služila ranim povjesničarima kako bi mogli saznati detalje o nekom povijesnom događaju ili osobi. Tukidid je u svome djelu *Peloponeski ratovi* pisao da je opisivao samo ono čemu je sam svjedočio. Takav je rad sa živim dokumentima bio uobičajen sve do 19. stoljeća. Kasnije se historiografija okrenula pisanim izvorima.[33]

Istraživanjem predaja i osobnih sjećanja ljudi bave se folklorist ili povjesničar. Pričanja su uglavnom po sjećanju osobnog iskustva, ali i iskustva neke bliske osobe kojoj vjerojatno

[31]Ljiljana Marks*, Osobit i samosvojan svijet usmene predaje: stara i nova čitanja* u *Predaja:temelji žanra,* 2018: 394

[32]Renata Jambrešić Kirin, *Svjedočenje i povijesno pamćenje: o pripovjednom posredovanju osobnog iskustva*, 1995: 166

[33]Razgovor s prof. Emeritus Franjom Ružom, 2011, file:///C:/Users/User/Downloads/HV_1_19_OBADIC_285_298.pdf

vjerujemo pa je pričom ostavila dojam na nas. Samom se formom takva kazivanja baš i ne uklapaju u klasične folklorne žanrove. Ipak, takva svjedočenja običnih malih ljudi jesu upravo usmena povijest i viđenje povijesti, koja ne mora uvijek sadržavati faktografske činjenice, već može biti zanimljiva pretežito zbog malih nenamjernih obavijesti koje čine životnu svakodnevicu, a nema im traga u povijesnim temama. Kazivači o osobnim doživljajima sami odabiru ono što će zapamtiti i kako će to pričati jer je tako viđenje povijesti u pričama također selektivno, uvjetovano različitim okolnostima kao izraz onoga što je reprezentativno u očima naroda.[34]

Većina smatra da je priča samonikla prilikom nekog druženja na kojem društvo priča, ostatak sluša i priča nastaje i širi se. Međutim, istraživači znaju da to nije tako idealna situacija. Tekstovi iz usmenoknjiževne pripovjedačke tradicije najčešće nemaju podataka o autoru, a jedino što se o njemu kao pripovjedaču može pronaći je eventualno ime i prezime ili mjesto gdje je zapis nastao. Priča uhvaćena u trenutku bez kasnijih dodavanja autora ili istraživača, jedina je usmena priča koju poznaje današnji istraživač, kasnije zapis i u konačnici tekst u zbirci priča. Za razliku od autora nekog književnog djela koji može pisati po principu *piši-briši*, pripovjedač ima samo jednu priliku. On se ne može vratiti na mjesta koja su bila nejasna, promijeniti redoslijed riječi u rečenici ili pak ostaviti naknadni utisak tamo gdje ga je trebalo. Pripovjedač mora privući pozornost publike ili istraživača svojim govornim umijećem i sposobnostima. „I kad želi pobjeći od istraživača koji ga gnjavi i oduzima mu vrijeme, zapravo je ambivalentan jer istodobno, pogotovo kada je riječ o vrsnome pripovjedaču, želi predstaviti svoje umijeće i znanje“ (Marks, 2018).[35]

Bilježenje i analiza usmenih svjedočanstava posebno se pokazalo kao koristan izvor u istraživanju povijesti lokalnih zajednica. Kada se izlazi na teren i stvaraju se zapisi usmenih priča, to može poslužiti kao nadopuna već nekom pisanom izvoru (o npr. narodnim običajima u Dalmaciji), provjera te kao pomoć pri rekonstrukciji nekog događaja, osobe, načina života te interpretacija ljudskog života, misli, osjećaja, vjerovanja i sl. Usmene nam priče mogu pomoći u shvaćanju složenosti određenih događaja i razumijevanje ljudskih pogleda na život, koji su naravno, ovisno o lokaciji, bili vrlo različiti.[36]

[34]Bošković-Stulli, 1999: 22
[35]Ljiljana Marks, *Priča o terenu ili teren kao priča* u zborniku u čast Stipi Botici, 2018: 241
[36]Razgovor s prof. *Emeritus* Franjom Ružom u Historia Varasdiensis I. 2011: 286

Kada je priča ispričana prvi put, ona se promatra kao *dinamično živo tkivo* s mnoštvom pripovjednih detalja s kojima se kazivači, a posebice oni talentirani, iznimno snalaze. Tako su predaje s mitskom tematikom ispričane ponajprije kao osobni doživljaj jer je predaja žanr koji svojom građom i pričom želi da se u njega vjeruje. Publika u kojoj se tekst ostvaruje je i ona koja odbacuje, cenzurira i bira u što će vjerovati tj. prihvaća. Ako publika ili pojedinac u priči prepozna jedan motiv koji mu je već otprije poznat, prihvaćen ili udomaćen u zajednici, prihvaća ga i prenosi dalje, a ostalo otpada i nije nimalo važno. Kasnija su istraživanja pokazala da priča, kako bi bila zapamćena i prihvaćena, mora biti uvjerljiva i govoriti nešto o pripovjedaču i o slušatelju. Naposljetku, u priči uvijek postoje sjećanja prethodnih pripovjedača, lokalni leksik, određena mjesta. U tim su tekstovima najčešće prisutni događaji iz prošlosti i sama prošlost koja istovremeno provocira i zabavlja i pripovjedača i publiku.[37]

4.1. Ulazak u zajednicu i bilježenje predaja

Ljiljana Marks u *Priča o terenu ili teren kao priča* u zborniku posvećenom Stipi Botici, navodi da bi se terensko istraživanje ostvarilo, prvi zadatak je ući u zajednicu tj. kuće ljudi koji imaju priču. Prema njezinom iskustvu učiteljice su uvijek poznavale ljude koji su bili najglasniji u selu, a nerijetko i najpovršniji. One su za kazivače preporučivale one najstarije, neznajući da se u onim tihim ženama pedesetih godina kriju najbolji pripovjedači. Ulazak u kuće kazivača ujedno je i ulaz u njihov intimni prostor kuhinje, dnevnog boravka ili neke druge prostorije u kojima se ukućani druže kao obitelj. Teško je stopiti se s nepoznatim ljudima, a njima je još teže otvoriti se potpunom neznancu.[38]

Etnolozi i antropolozi svoj terenski rad najčešće temelje na metodi intervjua, koji se u novije vrijeme najčešće bilježi diktafonom ili kamerom. Neki istraživači još uvijek polaze za metodom da bilježe na papir rukom dobivene podatke kazivača vjerojatno zato što se neki kazivači ne mogu ponašati prirodno znajući da ih se snima. Međutim, podatci prikupljeni na

[37]Ljiljana Marks, 2018: 243
[38]Isto, 245

takav način, smatraju se jednako vrijednima kao i oni koji su zapisani u povijesnim dokumentima.[39]

Jezik kazivača ne temelji se samo na komunikacijskim vještinama. Među izvanjezičnim elementima nalaze se mimike i geste koje pripovjedač koristi kao dopunski govor kako bi čim jače i bolje dočarao priču. Međutim, koliko vjerodostojan tekst koji se prenosi na papir bio, ne smije se zanemariti da se upravo ti izvanjezični elementi ne mogu transkribirati na papir pa je neminovno da usmeno izgovorena rečenica ima puno veću kvalitetu od same transkripcije. Za usmeno je pripovijedanje karakteristična lakoća u smjenjivanju upravnog i neupravnog govora. Takve rečenice zvuče poprilično dobro u usmenom obliku, no kada se prenesu na papir često narušavaju gramatička pravila i djeluju neuredno.[40]

Transkribiranje zvučnih zapisa u pisani dokument jedan je od poslova koji traže puno vremena od istraživača kako bi sve bilo posloženo. Jedan od problema koji se javlja prije same transkripcije je odabrati dio koji će imati što veću uporabnu i informativnu vrijednost kako bi ga bilo vrijedno zapisati. Priče koje se pojavljuju tijekom postavljenih pitanja, ponekad su se pokazala kao važan dio za prezentaciju identiteta samog kazivača. Upravo zbog toga, navodi Marković, takve se male narativne sekvence nipošto ne smiju proglasiti interpretativnim viškom koji nije zavrijedio da se transkribira.[41]

5. Iskazi i interpretacije

Radi pisanja ovoga rada terensko istraživanje i snimanje usmene građe odvijalo se na području Hrvatskog zagorja. Ono i samo zbog svoje burne prošlosti i lokaliteta obiluje mnogim proznim žanrovima, pa i bajkama, predajama i legendama. Međutim za ovaj su rad prikupljene predaje koje su ispričane prema sjećanju, osobnom iskustvu ili pak prema priči za laku noć koju su kazivači čuli od svojih predaka. Rad se bavi cjelokupnom analizom i

[39]Olga Orlić, *Kako metodu usmene povijesti / oralhistory uklopiti u muzejsku izložbu?,* 2006: 152 file:///C:/Users/User/Downloads/9_Orlic_slog%20(1).pdf
[40]Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, 1975: 154
[41]Jelena Marković, *Pričanja o djetinjstvu*, 2012: 58

jezičnim osobinama tekstova i kazivačkih posebnosti pa poštapalice, netočne rečenične konstrukcije, ekspresivni izrazi, stanke radi boljeg prisjećanja i ostalo što se može primijetiti u iskazima, nisu izostavljene iz transkripcije u pisani dokument. Također, ova kazivanja ne poštuju standardnu jezičnu normu i donose se kako su kazivači govorili. Smatra se kako su kazivači puno opušteniji i ugodnije se osjećaju kada mogu govoriti svojim dijalektom ili lokalnim govorom, dok bi im govorenje po standardnoj normi iziskivalo dodatni trud i napor pa se nebi mogli posvetiti samome iskazu.

Tijekom pričanja treba uzeti u obzir da se priča odnosi na život i intimu kazivača. Činjenica je da taj iskaz pripada autobiografskom žanru pa se smatra važnim u obzir uzeti i jedinstvo subjekta, kontinuitet života, istinitost iskaza i slično. Iskazi ispitanika nisu dokazi iz prošlosti kakva je ona stvarna bila već kakva nam je ponuđena da je pamtimo.[42]

Neki od kazivača čvrsto vjeruju u dane iskaze, posebno oni koji navode iskaz kao osobno iskustvo. Međutim, teorijska istraživanja navode da se vjera i povjerenje koju predaja prenosi, a to najčešće jamče i pričaoci koji često potvrđuju predaju, ne mogu zamijeniti ni sa čime. [43]

5.1. Iskazi o copernicama

Predaje o *copernicama*[44] i vješticama najčešće su i najvjerodostojnije priče u mojim zapisima. U sljedećim se iskazima jasno može primijetiti da ispitanici vjeruju u njihovu istinitost. To zapravo i ne mora biti čudno jer je lakše povjerovati o priču o ženi koja je usred noći prala rublje na potoku i bacala uroke na životinje nego u priču o jednorogu, zmaju ili sličnom čudovištu.

Kako je i za druge krajeve Hrvatske poznato da postoje zapisi o *copernicama* i vješticama tako je i u Hrvatskom zagorju, specifično u Krapini krajem 17. i početkom 18. stoljeća smatrano da postoje određene osobe koje svojim moćima mogu uspostaviti vezu s „nečistim duhovima“ ili kako se još voli reći vragovima, te se uz njihovu pomoć nanosi šteta, no

[42]Mirna Velčić, *Otisak priče*, 1991: 21, 75
[43]Botica, 2013: 436
[44]Copernica – iskrivljen njemački naziv za vještu i čaranje, (zaubern). Služe se nadnaravnim moćima u dobre i zle svrhe.

ponekad i dobro drugim ljudima. U zajednici se naveliko vjerovalo da postoje vještice i čarobnjaci, a nije ni tajna da su u tom vremenu u Krapini zbog vještičarenja bile spaljene mnoge žene. Mnoga imena tih žena znana su još dan danas. Godine 1699. optužena je, mučena i pogubljena spaljivanjem na lomači Uršula Bogisza. Također Suzana Krančić je isto bila optužena vještičom, no ispostavilo se da se samo zamjerila sucu Blaškoviću koji ju je tada uz pomoć lažnih svjedoka optužio za vradžbine. No, sudac Varaždinske županije oslobodio ju je optužbi „da je človeku i marčetu s coprium naškodila“ 30. svibnja 1740. godine. Kao vještica bila je optužena i Barbara Herak no ona je sve priznala nakon što je bila izložena „na četrti gradus muke“ (bila je polegnuta na klupu s oštrim čavlima). Sud je odlučio da joj se kao dokazanoj vještici odsijeće glava, a zatim tijelo, radi zastrašivanja drugih ljudi, javno spali. Procesi protiv vještica u Hrvatskoj obustavljeni su krajem 18. stoljeća naredbom kraljice Marije Terezije koja je nalagala da se nijedna presuda vješticama ne može više izvršiti bez njezinog osobnog odobrenja.[45]

5.1.1. Iskaz Nadice Ranogajec

P: „Kaj su za vas značile te priče kad ste tu priču čuli od nekoga i od koga ste uglavnom slušali te priče, tj. usmene predaje?“

O: „Pa meni je uglavnom priče povijedal moj deda, a budući da sam još bila dijete mene je toga obično bile strah. To se je pavijedale hvečer kad sme ružilji, misljim kad sme bijeljilji karuzu i onda je on pavijedal priče i normalno nas decu je bile strah. Bile su to coprnice i duhi i svašta nešto takvoga, nije mi bilo baš ugodno, međutim sad me već nije strah. Definitivno ja h copernice i h duhe ne verjem tak da...“

P: „Smatrate li da su te priče važne, to jest da su bile važne u ono vrijeme da bi se očuvala nekakva ajmo reći tradicija ili tak nekaj?“

[45]Drago Kozina, *Krapinska vremena,* 2013: 29

O: „Pa misljim da je. Ljudi su se družilji i te priče su bile ko današnji televizori. Nije bilo televizoraf, nije bilo interneta i ljudi su zmišljali priče, zmišljali su te ljikove, ak je neko neke videl ke nije razmel odmah je to bila ili copernica ilji vrag ilji neke takvoga.“

P: „Dobro sad, rekli ste više da se ne bojite tih priča, a dal ste svojoj djeci možda pričali te priče ili ono kad nije bilo struje kad smo bilji malji prije spavanja?“

O: „Pa jesam, ne baš takve, ne baš na taj način jer ja nisam štijela da decu bu strah, e kak je bile mene, ja sam im druge neke priče pavijedala. Ne tolko ja, kolko recimo moj tata. Njihov deda im je zmišljal priče, alji to onda nisu bile tak strašne priče jer to su bile ovak bolj prilagođene deci, oni su već bilji moderniji, moji mama i tata nek je recimo bil moj deda. Mojem dedi je valjda bilo zabavno ke sme mi bilji strahu. Ono kak bu decu zde, kak bu on decu navabil ke buju hvečer ostalji fiži, ke buju ružilji, misljim lušilji karuzu nek strah ih je pa ne hupaju iti vun. Onda su dijeca bilji fiži.

P: „ Razmem, dajte mi rečite kak koju priču znate?“

O: „Pa evo, moj deda je recimo, on je delal na pilani h Đurmancu i pešice je hodil na posel i s posla. I onda obično onih dana kak je bila plaća, tuj h Žurmanca h bufetu su nakon posla ostalji i spanapilji su se. E i sad je on pešice šel dimof. Ni bile asfaltirana cesta, ni bile rasvjete, znači šel je pa tranika i za patokam i prek patoka je bila berf. I trebale je naciljati tu berf kad si ti bil pijan. I onda će je slučajno mu se je pasmeknule ći je kej fuljal pa je pal h grmuovlje pa je pal i h potek je znal pasti i tako dalje. I došel je dimof ves h blatu i onda je pavijedal: *Joj Zlata moja draga. Kud su mene coprnice vodile...*(dolje h brod kak je na štala veljika, tam je obično bile kakti tam su se sastajale copernice jer tam je bil veljiki tunjk i onda kad je bila voda to je tam šumele, i onda) *to je cuohtale, one su flačje prale tam i onda sam ja došel, ja i Štefek* (obično, moj drugi deda ke su skup s pilane šlji) *mi sme došlji, one nas nisu pustile prek. Mi sme se ž njimi hitalji, črez ternje su nas vadile pa bukavju su nas vadile i nikak puta dimof najti.*

I onda bilji su zmazani, abcuofani ke su se pa ternju vljijeklji, ne to su ih copernice zdrapala, one su nje htele htapiti nutra h patoku. Jedva jedva su žive glave zvljeklji ke su dimof došlji.“

P: „Dobro znači vi ste to onda dok ste bilji mladi vervali h to ili ne?“

O: „Pa kao dijete ne znam, možda i jesam, ali čiste sumnjam.“

Usmeno kazivanje gospođe Nadice počinje osobnim pitanjem o značenju tih predaja. Navodi da je priče slušala pretežito dok je bila dijete i da je zato osjećala strah. One su se najčešće pričale prilikom nekog većeg okupljanja u kući ili prije spavanja, zbog čega naposljetku i nije čudno što su se djeca bojala. Priče su uglavnom govorili stariji djedovi i bake koji su živjeli dok su *copernice*, duhovi i ostali likovi bili primarni izvor tračeva, zastrašivanja i govorenja. Smatra kako su ljudi iz dosade izmišljali koje-kakve likove ne bi li djeci priuštili neku zanimaciju jer u ono doba nije bilo moderne tehnologije. Također, priče su služile kako bi se djecu zadržalo u kući ako bi se kao tinejdžeri iskradali iz kuće da bi se družili u selu ili pak otišli na neku zabavu. Ona, navodi Nadica, svojoj djeci te priče nije željela pričati jer im nije htjela priuštiti onaj isti osjećaj straha koji je imala ona. Iz iskaza se jasno vidi da se ispitanica detaljno sjeća priče te bez zamuckivanja i dugih stanki vjerodostojno pripovijeda priču. Nadalje, osnova same priče je da su oba djeda ispitanice, nakon posla ostali u gostionici gdje su vjerojatno pretjerali u alkoholu. Da su im *copernice* izmiješale puteve, bio je odličan izgovor za to što su bili prljavi i ozlijeđeni. No, sigurno se sami nisu sjetili toga izgovora i priče. Tijekom ovog terenskog istraživanja naglasak na pričama o *copernicama* bili su muškarci koji su za nedaće koje su ih snašle po putu jer su bili u alkoholiziranom stanju krivili *copernice* i njihove moći. Tako da su *copernice* bile krive u većini slučajeva kada bi se iz gostionice išlo kući. Međutim, malo je vjerojatno da su supruge i ostali članovi obitelji povjerovali u te priče.

5.1.2. Iskaz Nevenke Leljak

Gospođa Nevenka Leljak bila je zasigurno pričom najbogatija i pripovjedačkim umijećem najvrsnija pripovjedačica tijekom ovog terenskog istraživanja. Na sreću, živjela je u obitelji koju su takve priče zanimale i koja se trudila da one ne izgube smisao te da se nastavljaju prenositi dalje. Nevenka bi priče mogla pripovijedati danima. Kad god bi mislila da je rekla sve, nikad nije rekla. Taman završi priču, već joj druga padne na pamet. Njezini sinovi i suprug koji su bili prisutni za vrijeme ovog istraživanja davali su potvrdne odgovore i sudjelovali u priči kada se Nevenka nečega ne bi mogla sjetiti. To nam zapravo predstavlja dokaz da se i Nevenka, kao i njezina obitelj, trudi da se priče ne zaborave i da služe svrsi zabave i pripovijedanja. Nevenki su, kao i većini kazivača, najpoznatije priče o *copernicama,* no ispričala je i priče s drugom tematikom koje se nalaze u nastavku rada.

„Ona isto gore je bila h selu doma, da je njima dok je djevojčica bila baka, nešter im je hodil h štalu, kravu im je padojil, a bili su siromašni. Ke su melji te dvije kravice i od tega su živelji. Nisu onda muži hadilji delat ilji neke, od tuga su živelji ke su melji doma. Od zemlje, od kravice, teljekaf od tega, a dece je bilo tipa po osam, devet komadi. I sad, nešter je s sela hodil krast kravu po noći. Oni kravu ljepo hvečer uredno podojili i nahranili i napojili, hjutro ju treba iti podojiti, dapače najveć mljeka ima krava hjutro. I njezina mama išla dojit, a krava nema mljeka. I ke napraviti ne? I to tak konstantno, non stop krave podojene. Oni nemaju mlijeka. Treba sir i sve, a nemaju s čega. I velji, onda je šla ta mama od bake gore h selo k jenoj babi i ta baba je kao znala. Bi ti rekla, možda je i ona od toga to pategnila. Ona im je dala nekakav prah i rekla da tak ona kravu nije padojila ke nebu neke h vimenu ostalo. *To h malji lončićek kuljiko god da bu, ti to podoji i taj prah hiti hu to mljieko i na šporhet kipet. Kera bu baba spuhnula oko usta jer je to pila, to mljeko, spuhnila bu i po tem bute znali tera baba krade.* I velji, tak je to bakina mama napravila i velji točno su našlji babu kera je. I zbilja je spuhnila, mela je same kraste i spuhnila je, a nikad prije to nije mijela. Velji onda je poklje iza toga mijela.“

U priči se osim tematike o *copernicama* prikazuje neimaštvo, mnogo djece u obitelji, pa čak i pitanje gladi. Nevenka navodi kako nije bilo obavezno da muškarci rade. Obitelj se prehranjivala od domaćih proizvoda i uzgoja životinja. U njezinom je glasu bila primijećena tuga i naglasak na tome kako je nekad bilo teško za razliku od danas, kada je većina ljudi zbrinuta, a isto to ne cijeni.

Što se tiče lingvostilističke analize Nevenkinog iskaza, primjećuje se kako ne koristi veznike i zamjenice poput *no, ovaj, ovoga,*već vrlo pitko pripovijeda priču kao kakav događaj koji se nedavno dogodio. Također, retoričkim pitanjima poput: *I ke napraviti ne?,* ne traži odgovor, već potvrdu o tome da je se sluša i da joj se vjeruje. Na pitanja vjeruje li u priču o copernicama, ispitanica Nevenka odgovorila je potvrdno; *[...] alji tak neke stvari tipa to (priča iznad) to bi vervala, da je možda bilo. To bi.* Da vjeruje u priče o copernicama jasno se vidi iz načina pripovijedanja koji je vrlo ozbiljan i uvjerljiv. Samim time što kazivačica vjeruje u priču, isto traži i od publike.

U mnogim se definicijama usmene predaje govori o njenom doticaju sa stvarnošću. Friedrich Ranke se među prvima teorijski bavio predajom i od istraživača na terenu tražio da se predaja promatra u njezinom prirodnom okolišu u kojem je ispričana. Navodi da je narodna predaja popularna no izmišljena priča s objektivnim i neistinitim sadržajem koji je u zajednici prezentiran kao jednostavan iskaz koji se stvarno dogodio. Drugi veliki znanstvenik, Carl Wilhelm von Sydow, također smatra da su predaje neistinite te da se u tom obliku u kojem se javljaju nisu mogle dogoditi. Navodi se da su predaje oblikovane pripovjedačkom darovitošću naroda koji daje izmišljene priče no ipak, pripovjedač i njegova publika vjeruju u njih.[46]

5.1.3. Iskaz ispitanika R.P.

Pripovijedanje gospodina R.P. započelo je sasvim slučajno, onako kako su se u davna vremena priče zapravo i pričale. Prilikom nedjeljnog druženja za okruglim stolom u njegovoj kući, u društvu kazivača, njegove supruge i nekolicine prijatelja, na spomen teme ovog diplomskog rada kazivač je naglo utihnuo. Nakon nekog vremena započeo je svoju priču za koju tvrdi da je osobno doživio.

[46]Linda Degh i Andrew Vaznoyi, *Predaja i vjerovanje* u *Predaja:temelji žanra,* 2018: 323

„Dojdem tud hnadol skroz mimut Ele, mesec, snega jeno pol metra, sam. Bile je jeno 11 vur hvečer. Pokojni moj tast, jejni deda velji: *Ak ideš tud hnadol, tuj su ti copernice, znači jen rukav, dal na ruki, dal na noga, moraš meti padvit. Znači copernica ti tuj ne more nič.*“ Viš, tuj mam križe ke nisam nigdar nosil, a nebu te napala. Ja ti to nisam niti verval znaš. Idem ja tud hnadol, snijeg nak škripi, mel sam jeno dvajst tri leti. Dvajst dvije, dvajst tri. Mesečina ko da je bijeli den. Idem na Ljijepaje tud hnadol, a prije su tuj tam iznad Mareka, tvojega strica i pakojnuga Rungu su copernice tuj tam hlovile. Isto su ih nekum k vragu vozili, samo su mi svi rekli da su oni bili pijani, a nije istina, bili su trijezni. Čak su i dijedeka pa su rekle babice pakojne da je bil pijan pa je prešel nekam k vragu, a nije bil pijan nek je bil trijezan dok je od vas šel. I dojdem ja tuj dolu do mosta, bil je drveni most. Znači mogle je biti jeno pol dvanaest vur. Žena, ja sam ju videl ke je. Znači sve zmeržene, potek zmerženi, ona pere flačje na nu riflju. I ovak dela pa riflji (oponaša rukama kako je copernica prala rublje). Kad sam ja nju zagljedal, ja sam od mosta do stare hiže, kolko more biti jeno sto pedeset metri nisam tri krat stal. Ja sam na kupaonu nutru lupil jer su mi ključi od straha palji nutru h kupaonu h kadu. Ja sam črez obluk došel tam, ke more biti jeno osamdeset puta šezdeset tije obluk, ja sam skočil nutru h kadu od straha. To ti je živa istina.“

Supruga gospodina R.P.:„A znaš koja je bila žena?“

R.P.: „Znam, alji se to nesme pavedati.“

Kazivač priču započinje opisivanjem mjesta s kojeg krenuo svojoj kući i vremensko stanje putem, koje ga nije nimalo ohrabrivalo. Tonom glasa i gestama prilikom pripovijedanja, pokušava publici što bliže dočarati doživljaj te noći u kojoj se je zbio navedeni događaj. Naime, početak priče tonski je bio vrlo tih i tajanstven. U priču je kazivač dodao i imena ljudi kojima se dogodila ista situacija na istome mjestu. Prilikom pripovijedanja, kazivač se prisjeća sličnih slučajeva koje je čuo od drugih ljudi pa ih spontano ubacuje u priču. Pripovijedanje završava rečenicom: *To ti je živa istina.,* iz koje se može zaključiti da kazivač stvarno vjeruje u ispričano. Nadalje, često spominjanje osobne zamjenice ja, npr. *ja sam na kupaonu nutru lupil..., ja sam črez obluk došel tam..., ja sam skočil nutru h kadu,*

specifično je u ovom iskazu jer kazivač želi skrenuti pažnju na sebe i da se to baš njemu dogodilo. Svojoj supruzi, R.P. na pitanje o identitetu žene koju naziva *copernicom,* R.P. nije želio odgovoriti. Objašnjava kako su nekad ljudi vjerovali da ako se otkrije identitet *copernice*, ona će to saznati i učiniti toj osobi neko zlo. Tu se također primjećuje kako kazivač i danas vjeruje u priče o *copernicama*, s obzirom na to da se i danas, kad su takvi slučajevi jako rijetki, drži pravila o tajnosti imena.

5.1.4. Iskaz Jelene Turniški

Pripovijedanje u većem društvu ljudi razlikuje se od onoga kad pripovjedač govori samo jednoj osobi, bez prekidanja, nadopunjavanja, prisjećanja i međusobnog pomaganja. Kazivačica Jelena Turniški svoje je priče za ovaj rad pripovijedala u hladovini vinove loze ili kako kaže pjesma Rajka Suhodolčana „Pod brajde“. Tišina, cvrkut ptica, lagani povjetarac i vraćanje šezdesetak godina unazad, u kazivačici Jeleni izazvali su lagani osmijeh i mir. Osim priča svojih predaka, prisjećala se i djetinjstva te podijelila to s osobom koja je sjedila nasuprot njoj i čekala početak priče.

„Ja sam živjela u Jesenju i uvijek su bile svakakve priče. Stariji ljudi su pričali, moji roditelji o tome ke se sve događalo. I onda jedanput, ja u to nisam najprije vjerovala, ali je poslje bilo ono, pričala je druga žena da su se jako sposvađalji susedi i da su, ovi trebali iti s kravami na ispašu, alji su pred trebalji prejti prek zemlje od te žene koju su smatralji vješticom. I ta žena, kad su oni došli s kravami do njezinoga, krave su pale dolje i sve su postale kvrgave i nisu se mogle dignuti opće s ovoga. I to je nastala velika, velika panika. E, alji je u selu živela još jedna žena koja je znala toj vještici dati ko protuotrov, protuterapiju. I onda je ona došla i ona je s nekakvim, neke je govorila, neke je moljila i z nekakvom vodom je škropila i te krave su se digle i normalno su išle dalje i nisu imale ni kvrge ni ništa. E i tak da je jedna, ustvari bile su ko dvije vještice. Jedna je znala kontru napraviti drugoj.

Kad sam ja recimo odrasla, bila sam, možda sam išla prvi, drugi razred škole. Ova jedna je živela blizu nas, koja je to delala, koja je znala te, copernica ko vještica koja je znala to delati. Ona je živela par metara dalje od nas, alji se je posvađala zbog nekakvog imenjaka na njivi, kak su bile međe se je posvađala s mojima i moji su kupilji svinje. I onda je ona, kad je ona vidla, ona je došla sa strane ke je ona videla te svinje, to je ono ke ja znam. I ona je te svinje videla i prešla je i poslje su svinje počele samo onak cviljiti i htele su sve razbiti nutra. I nisu htele jesti niti nič. I to je trajalo tak čak i cijelu noć ke je bila ta uzbuna s temi svinjami. Alji je onda se moja mama ono zmislila kak je jedna pričala da je našla, da je ova morala nekakvu kost baciti deti nekam, baciti u blizinu toga svinjca de su svinje bile, da je morala ona neke deti. I onda su išli iskat i našli su tu jednu kost svinjsku, koja je bila bačena kraj toga. I onda je moj tata tu kost zel i onda je počel psovati sve grijehe na svijetu koji su postojali. Copernici i svinjam i kosti i svemu. I kad je on tu kost zel i kad je odnesel, ne znam h smeće kam ju je del. Nestalo je, svinje su si legle ko da su pokrepale. Tako su ostale mirne i više se za njih nije znalo. Drugi dan su normalno jele i od drugoga dana je sve bilo normalno. Mislim, to je ono ke se ja sjećam sa svojih sad sedamdeset godina.“

Jelena je priču započela spominjući mjesto u kojem je živjela kao djevojka. Jesenje je općina nedaleko od Krapine u kojem se govori kajkavski. Iako je naglasak pripovijedanja što se tiče jezika bio na mjesnom govoru, Jelena se, znajući da je se snima, trudila govoriti na standardnom jeziku. Ipak, čari kajkavštine nije izgubila. Bez imalo straha navodi kako je još kao dijete slušala priče svojih roditelja i susjeda o *copernicama*, no ne prije spavanja ili radi zastrašivanja, već kao priču koja je bila istinita i trebalo je da ljudi saznaju tko je *copernica* u selu te kojih se žena djeca trebaju kloniti. Sa životom na selu u većini slučajeva dolaze i životinje. S obzirom na to da životinje obolijevaju isto kao i ljudi, posebno u onodobnim prilikama, razlog za bolest nije mogao doći sam od sebe. Jelena pripovijeda o copernicama koje su bile ljubomorne na obitelj koja je imala životinje jer su one bile jedno od najvećih bogatstava obitelji. Sa svojih sedamdeset godina prisjeća se predaja koje je čula davno, a rijetko kad ih je nekome ispričala. U priči se primjećuje da se kazivačica ne sjeća cijele priče pa se „brani“ frazama poput [...] *to je ono ke ja znam.*

Kolokvijalni izrazi kazivačice Jelene ističu se, no tek nakon što se opustila i duboko uplela u priču: imenjak, deti, zel, odnesel. Vidljivo je da se kazivačica trudi govoriti standardnim jezikom, no ipak joj je kazivanje najvrednije kada govori na vlastitom idiomu.

5.1.5. Iskaz Alojzije Varjačić

Kuća kazivačice Alojzije Varjačić nalazi se u mjestu Gornja Podbrezovica, a selo ima drevni naziv koje je dobilo, navodno, po prezimenu ljudi za koje se ni ona, iako je u kasnim šezdesetima, ne sjeća da su živjeli u tom kraju: *Sambaljički.* Selo se nalazi u višim predjelima pa tako do njega postoje razni putevi iz raznih okolnih mjesta. Naime, puno puteva sa sobom donosi i mnoštvo raskrižja, a poznato je da su se *copernice* sastajale baš na raskrižju puteva, najčešće u ponoć.

„Ima jedna priča, događaj. Dobre, kak bi zde to rekla, to je već toga pune ljijet, alji to se dogodilo mojemu ocu i on je bil zidar i već je bil dobro malo stariji. I bil je, zidal je pri jenamu čoveku i išel je doma i javil se je tuj k meni, tuj kak sam sad doma, kak sam se udala. I prešel je od mene za dana, imel je h torbi alat i prešel je poprek kak smo hodili poprek doma i mislim tak kak je on meni poslije misljim drugi put pripovijedal. Došel je gore kak je rudar i tam je križanje ide cesta za dalje h brijeg i hnadol kak se išlo poprek h dućan. I on je došel do toga zdenca, i tam gotovo. Tam već nije znal kud. Došel je, bilo je neko veliko ternje, okupine, kabačina ko gacija, sve zarašeno i nije mel kud van. On se je tuj vertel, vertel i ne znam sad točno kak dugo je to trajalo, dobro on je prešel od tud ne znam točno kolko je bilo vur, možda oko 8 negde valjda h ovo doba h petom mesecu. I došel je doma i mama je već spala i došel je k njoj h sobu na vrata i veli: *Hedi se mati stani, hedi z menuj.* I pita ona: *Kam?* velji: *Dolje sam došel na Mlačak* (to se zval Mlačak) *donud sam došel, dolje sam zgubil torbu, nisam mogel dojti doma, nisam znal dojti kud doma.*, a već je bilo pol dvanaest vur hvečer kad je on to došel doma. I onda su oni zeli i bil je ves h blatu imel je cipelje na noga i hlače je mel se h friškem blatu, a suhe je bilo opće nije bile blata, nije zbilja nije bilo blata nikeri, suhe je bile, a on je bil ves h blatu. I oni su zeli lampaš onaj na petrolej ke je bil, veli:

Zemi lampaš i hej z menuj. I oni su šlji i dolje su je, no normalno kupinja nije bilo nikeri i cesta je bila makadam je bila cesta, nije bilo asfalta tam su bile njive, tak je gore bil breščec. I tak su oni našli, tam za krajem su našlji tu torbu ke je nutra mel alat zidarski i zelji su torbu i išlji su doma. I onda je on znal kad smo mi došle, ja s mojim mužem gore doma, onda je znal uvijek reći kad smo šlji po mraku doma, Štijefu: *Daj si oberni* (recimo kontra) *lijevu hlačnicu na hlača i desni rukav na kaputu.* Ne? Kontra si si moral. Ilji desnu hlačnicu pa ljijevi rukav i da te nebuju copernice vadilje. Eto tak, to je ta priča bila. Sad ke je bilo ko to zna, mislim nikad nismo odgonetnuli, ali od tud nije znal, ni znal kud dimof. "

Alojzija, kao i prethodni kazivači, u svoj iskaz uključuje sporedne likove i situacije. Opisuje mjesto i vrijeme prije samog događaja, razgovor s ukućanima, upozorenja, savjete i sl. Ni u jednoj priči nemamo samu njezinu srž. Kada se govori o stvarnim ljudima koji još danas žive i stvarnim mjestima koja još danas postoje, teško je ne povjerovati u priču. Njezina se priča, u dijelu kako se obraniti od copernica, poklapa s pričom R.P. koji je također kao i Alojzijin suprug dobio isti savjet. Kada se pješači uvečer putevima za koje se zna da se na njima skupljaju copernice, važno je imati nogavicu hlača ili rukav majice savinut jer tada toj osobi *copernice* ne mogu napraviti ništa. Zanimljivo je napomenuti kako je R.P. ispričao da on i dan danas, ako pješači nekim čudnim seoskim putevima, savine nogavicu ili rukav. Tu se može primijetiti kako ne samo da vjeruje u *copernice*, već ih se i boji.

5.1.6. Iskaz Blaženke Turniški

P: „Evo gospođo Blaženka dejte mi rečite e se vi zmislite kakvih starih priča?"

O: „Zmislim se dosta toga, a pogotovo ke su znalji povijedati stariji ljudi. Prije nekada je toga bilo puno već nek je danas i pogotovo copernice su se spominjale. Da su te copernice postojale, sad a su je postojale ili nisu, ja ih nikad nisam vidla. Jedino znam jenput navečer smo išli ja i mama moja kod dijedeka i babice. I tam h jednom vrbinju je sedela ženska h črnine oblečena. A glavu je imijela pognjenu i ja sam se jako preplašila i mamu sam prijela snažno za ruku jer sam bila strahu ke to je. Ona je samo govorila: *Same budi tihe i ideme.* I

tak sme išle. I ja sam još dan denes da se zmisljim, kad sam išla tijem putem, ja sam uvijek mislila da bum srela tu černu babu nutra hutem vrbinju. A kad smo se vraćale ja i mama od dede i bake, više te ženske nije bilo nutra h vrbinju.“

P: „A ke je ona delala hu tom vrbinju?“

O: „Ona je nutre sedijela i glavu je imijela nutra skritu med nogami i sedijela je. Niti je ona nam kej rekla, niti smo mi njoj ke rekle.“

P: „Pa dobro, nemora značiti da je to bila copernica?“

O: „Alji neke je bile, jer normalna ženska nebi sedijela tak ponoći nutre, a k tome bil je i snijeg pa se je onda još bolj videle jer je bila bolj svjetlost od snega, zima.“

P: „Dobro, i kak, misljim vama su sigurno govorilji još takvih priča. Kak ste se vi osjećali nakon?“

O: „Uvijek me je bilo toga strah, a makar sam misljla morti to i ne postoji, alji furt su ti stariji ljudi govorilji da to postoji i još den denes da takve stvari postojiju. Ja se nisam susretala već s takvima. To je bilo samo jenput i nikad poslje i nikad prije.“

Kazivačica Blaženka Turniški na svojoj se terasi obiteljske kuće prisjećala susreta s copernicom koji je, kako tvrdi, doživjela sa svojom majku. Razgovor se vodio poput intervjua. Blaženka je ispričala događaj iz vlastitog iskustva kao i ispitanik R.P., a iz toga je vidljivo da kazivači koji govore o osobnom doživljaju pričaju priču drugačije nego oni koji su priču čuli od svojih predaka. Iako je Blaženka susret sa *copernicom* doživjela prije četrdesetak godina, navodi kako ju je i dan danas strah kad se toga sjeti ili prolazi tim istim mjestom. U iskazu je vidljivo da kazivačica u takve predaje u početku nije vjerovala i smatrala je kako to ne postoji, no navodi da su stariji ljudi i dalje pričali takve priče te tvrdili kako *copernice* i ostala mitska bića postoje i dan danas, što je vjerojatno poljuljalo njezino mišljenje. Tješi se

činjenicom kako je *copernicu* susrela samo jednom u životu pa bez obzira na priče, ne boji se da će se s njome susresti opet.

5.1.7. Iskaz Drage Grilec

Draga Grilec najstarija je kazivačica ovog terenskog istraživanja. U osamdeset i drugoj godini života još uvijek hrani domaće životinje, sprema ručak za svoju obitelj i živi sama u kući koju su sagradili njezin pokojni suprug i ona. Vrlo vedra i nasmijana, sa štapom u ruci hodajući prema stepenicama svoje kuće započela je priču. Istu je već pričala i nekoliko tjedana prije, samo što se tada nije mogla sjetiti svih detalja pa joj je snimanje bilo unaprijed najavljeno kako bi imala vremena prisjetiti se priča. U sljedećim iskazima Draga pripovijeda o *copernicama*. No za razliku od prethodnih kazivača koji su ispričali detalje mjesta, vremena i situacije, Draga se nažalost ne sjeća. Međutim, vrlo simpatično pripovijeda na kajkavskom dijalektu, a kako i sama kaže: *ja bum ti tak sve po kajkavski.*

„Onak, a bi ti to pavijedala kak sam ti, kak sam zadnji krat pavijedala?“

„Ja no, se ke se zmislite.“

„Da su copernice, da su rekli stari ljudi da to je točno, da je bila istina. Velji da je išel, kak bi pavijedala, išel je čovek od sestre. Od sestre je išel, ponoći hvečer kesno. I da su babe prale, ja bum ti tak sve po kajkavski. Da su prale pri potoku da su prale i da su ga na jen krat prijele, saka pad jenu pazduhu pad ruku i ž njim pa potoku. Pa h brijeg pa nazaj hnadol, pa h brijeg i hnadol tak ke su ga cijelu noć vadile ke je hjutro došel dimof čisto moker. No, to.“

„Čekaj i još sam zde jenu znala. Zde sam pa pazabila. Aha, a isto su povijedali kak je bil jen coprnjak, to tuj tam ne daleko. Da je bil tak coprni da je saku noć je došel ke krave nisu mele mlijeka čisto nič. I da je došel jen krat k njim, da je tak padalo ke se je htel zrak razliti. Da je tak padalo ko prutje, alji on je moral po tam gerdam vremenu dojti k toj hiži i da je od

velike da ga je kakti nekak hudo peklo hu njem, da je samo pal naklu h slamu i nak je te jen cajt bil i te je deš prestal, a da sako jutro im je kravu podojil ke nisu meli mlijeka.“

Iz ovog i prethodnih iskaza, možemo zaključiti kako su *copernice* najčešće izmiješale puteve ljudima koji su prolazili za vrijeme njihovog sastanka. Pranje odjeće u potoku iako je bio snijeg i led, također im nije bio strani pojam. A vjerojatno su i na susjede s domaćim životinjama bile ljubomorne pa su im podmetale svakakve smicalice ne bi li životinje oboljele ili pak ostale bez mlijeka. Oduzimanje mlijeka kravama spada u najstarije i najčešće motive predaja o vještицama, ali i u krimene u sudskim procesima. Kazivačica Draga je jedina koja je ispričala iskaz o *coprnjaku* tj. osobi muškog roda, što je zanimljivo jer nitko drugi od kazivača nije znao nijednu priču o tome mitskom biću muškoga roda. Znano je da ih je manje bilo optuženo i osuđeno u procesima u Hrvatskoj.

5.2. Poredbeni elementi kazivanja o Lucijinom stolčiću

U nastavku ovog rada transkribirane su tri predaje o Lucijinom stolčiću, kazivača Gabrijela Štefanca iz Meljana kraj Trakošćana, Jelene Turniški iz Đurmanca te Đurđe Grilec iz Hromca. Motiv predaje o Lucijinom stolčiću, koji se također veže i uz vještice, poznat je u usmenim predajama diljem Hrvatske, a oni su je ispričali onako kako je njima bila predstavljena. U iskazima će biti vidljive podudarnosti, no i razlike.

Iskaz ispitanika Gabrijela Štefanca

„E, kad sam ja bil mali, u našem kraju onda još nije bilo televizora pa smo se okupljali kod jedne kuće de su nam stari uvijek pripovijedali kak je to bilo u njihovo doba kad su oni bili manji. Najviše puta su bile teme vještice kojih je na našem kraju bilo, a jedna od najznačajnijih je bila Lucijin stolčić. To je mali stolac koji si morao raditi od Lucijinog to je 13. prosinca do 24. prosinca da bi ga onda nosil kod polnoćke. Na ulazu u crkvu se je taj stolčić postavil i onda kad je u crkvi bilo klečanje, onda je taj mladić koji je nosil taj stolac stal na stolac i svaka koja se okrenula, znalo se da je ona vještica, ali ako ga je ona uspjela

vidjeti moral se dat u bijeg. Ak je uspjel doći do svojeg dvorišta bacajući usput žito koje je moral pripremiti onda je bilo dobro jer na njegovom dvorištu mu nisu mogle ništa. Međutim, ako nije uspio pobjeći pa ga je koja dobila jer je uvijek tih bilo više, onda on, cijelu noć je hodal iako je to bilo božićno vrijeme, nije mogel doći doma prije zore. Došel je doma jer nije znal puta dok se nije razdanilo, ali je došel uvijek sav izgreban i umoran i nije znal reći kud je hodal. Tak da to je bilo u jako puno slučajeva, ali to je i potvrđeno da je to tak bilo kod nas."

Iskaz ispitanice Đurđe Grilec

„E to ti bum zde povijedala. To je nam prijatelj ovaj povijedal tuj gore s Kostela. On je povijedal od svojuga dijedeka. Da je njegov dedek to, ovaj, da su onda h selu bile copernice i onda, nači on je moje godište on je onda to od njegovuga dijedeka kao ne? I onda je ovaj te copernice su bile po selu. I onda je on htel znati koje su to bile copernice. I onda je bila nekak priča kao da, sad ne znam kolko točno dana prije Božića, moral delati nekakav stolček. I ovaj i onda, do Božića taj stolček treba biti napravljeni. I onda je moral iti h cirkvu, onda dok su svi ljudi bili pri meši, e i onda je moral nekam ga deti, alji tak ke ga nebi one videle. I onda, sad ne znam kak je on moral stati, nekak i onda kad svi ljudi glediju napre, a copernice su gledale nazaj ne? I onda je, ovaj, su onda je videl to kere su copernice. Ne, to su se onda one tak atkrilje. No i onda je, alji onda su ga one njega kao videle i onda poklje kak je on hmer, dok je bil na odru, kaj ja znam i onda je isto su ne znam kaj su onda, već sam pozabila da kaj su onda delale. I poklje dok je bil sprovod, onda je došlo strašno nevrijeme kaj ja znam, ono, on se je kljel to je živa istina, on je to videl on je to doživel. Onda nekakvi ablaki, prolom oblaka, veter naglo došel od nikud i onda je to sve pomel i tak, i onda no to je bilo o tim copernicama."

Iskaz Jelene Turniški

„Recimo jednu večer, to je znalo biti na Badnjak navečer. Na Lucijino, kad je bilo Lucijino onda je bila meša ne? I mislim od Lucijinoga da se je plel stolček, stolica, do Badnjaka svaki dan. I onda su došli, ovoga, kad je bila polnoćka onda su te danesle te svoje, te koje su znale tu magiju koje su se, koje su ljudi smatrali vješticama, ne koje su imale nekakve ove, onda su one donesle to h crkvu, te stolčeke, da. Ja to nisam doživela, alji moj

stariji brat koji je stariji od mene dvadeset godina ne, on je to doživel, on je to videl. I moj tata je to videl da su došle nutra i one su stale i kad si se ti okrenul h crkvi onda si ti videl koje su sve vjetštice. Onda su ih ljudi videlji, obični ljudi. E i onda kad je onaj ko se je okrenul ako se je, ko se već okrenul, e onda su one tome uvijek neke napravile. Moral si bežati.“

Kazivač Gabrijel Štefanec iskaz je započeo objašnjenjem kako su i gdje oni slušali takve priče. Navodi kako je predaja o Lucijinom stolčiću bila najpoznatija među predajama o vještičama. Osvrnemo li se na glavni detalj predaje tj. na stolac, kazivač Gabrijel navodi točan datum i vrijeme izrade stolčića isto kao i kazivačica Jelena. Kazivačica Đurđa Grilec, ne zna kako se je zvao stolčić ni kada se je trebao početi izrađivati, no ne smatra to niti bitnim detaljem, već je najvažnije da se otkrije tko su copernice u selu. U priči Gabrijela i Đurđe osoba koja je izrađivala stolčić, stala je na stolčić tijekom mise ponoćke i mogla vidjeti tko su *copernice*. Jelena Turniški navodi kako su stolčić izrađivale same vještice i stale na nj. na misi. Ovdje primjećujemo bitan detalj koji je izmijenjen u predaji jer samim time mijenja se i cijela bit predaje. Na samom kraju, nakon otkrivanja copernica, kazivač Gabrijel navodi da je mladić morao bježati od vještica te bacati zrna žita kako ga vještice ne bi ulovile. Isto tako pripovijeda i kazivačica Jelena, dok se u priči kazivačice Đurđe ništa se nije dogodilo sve do smrti osobe koja je otkrila *copernice*. Tada se na posljednjem ispraćaju pojavilo nevrijeme, crni oblaci i vjetar. Koliko se „pokvarenih telefona“ dogodi prilikom prenošenja predaja. Netko ne zapamti, netko zaboravi, netko se boji pa ne želi ni o tome pričati. Stoga je važno da su predaje zapisane kako se ne bi izgubila glavna nit i smisao svih onih druženja i pripovijedanja.

5.3. Iskazi o svećenicima

Za svećenike se nekada smatralo da imaju moći kao čarobnjaci ili pak vještice. Razne predaje svjedoče o svećenicima s određenim moćima koji se u hrvatskoj mitskoj tradiciji nazivaju i grabancijaši. Vjeruje se da su grabancijaši učenici takozvane trinaeste škole koju su pohađali samo odabrani. Za grabancijaše se nakon završene škole govorilo kako oni

mogu jahati na zmaju, napraviti tuču i činiti vražje stvari, tj. sve ono što spada u čaranje i natprirodne sile. No, osim vražjih, oni mogu i pomoći liječenjem raznim travama, vračati te odvratiti tuču.[47]

5.3.1. Iskaz Nevenke Leljak

„O svećeniku ke je bil. Naša baka, baka od tatine mame. Meli su onak staru hižu onak uz cestu. Nije bila takva cesta nek šudrana. I ono prolazili su Slavenci tud i kej kakvi. I onda su ono kak su bili siromašni, a meli su vina i tega sega, ljudi su prolazili i ono stalji su i pitalji su a čeju si kej spiti i to i tak je baka ke je ko gostiona. I onda su to ljudi znalji pa su stalji pa su si spilji i družilji se i tak. I onda je ovoga, kak bi baka privlekla čim već, njezini sini, ti stariji tata je moj najmlajši, najstarija sestra ona se već bila oženila kad se tata rodil tak da je to jako veljika razlika no. On je bil još malji kao dečec moj tata dok je to sve kao bilo, proživljavali su. I onda je ono baka, baka je igrala bas. A ti dva su te neke, ke ja znam kakve su melji štrumente, bugariju ke je stric mel, ja mislim da bugariju. I onda su oni kao nekakvu muziku još kao ke bi to bilo bolj svašta nešta. I ovoga, tak su dolazili ljudi, se bolj su to kao videlji da se to i zabava stvara i svašta nešta. I onda je došel i taj jen pop usput kad je prolazil, slovenski pop je bil. I kak su se no zafrkavali nutra, onda su počeli to e oni vjeruju da maju popi neke moći i dal moreju nekaj stvoriti i to. I onda veljiju ti ljudi: *Ma je, ke bi pop mogel, nije istina.* i sim tam. Onda on veli: *Pa dobro no, ima već vrsta kao tih popaf. Pravi pop, ke praf ima te s Rima i ke ja znam te neke posebne školje, on more.*“ I tak su oni njega provocijeralji i sad svećenik veli da on to nebi smel. Ali on im more dokazati i pokazati da se to stvarno more neke. I onda oni kao pa kebu on zde napravili, ke zde glumi, ke bu zde nekakve copernije izvađal? I sad pop veli: *Evo sad tuj nutre ke sme mi zde...*To je bila onak veljika prostorije tipa ko sve to da je i Krunekava soba i naša i sve veliko. I bila je tam velika peć i moj tata je ko dečec gore sedel na ono bil je šporhet i ono peć iznad de su mala deca sedelji. I tata je gore sedel i taj pop veli baki nek donese lavur i zavrnice, ne lance željezne. I

[47]Ljiljana Marks, *Predaje o grabancijašu dijaku u studiji Vatroslava Jagića, onodobni odjeci i suvremeni zapisi,* 2009: 3

sad bu on s tem napravil ke bu h kuhinji oluja. Oni svi se počneju smejati ke bu zde un s tem lancem razmijetal vodu ilji ke bu izvađal. Veli on da ne, nek baka same zapre zavjese, nek zatamni. On je del taj lavur na stol i te zavrnice nutru i ono bil je totalni mrak. Kad je on, neke ono perve nekaj kao govoril i odjenput to su nutra munje sijevale, pukalo je ne? I velji kiša takva ke su bili svi mokri, a baka je morala z mekluj ribati s kuhinje vodu vun. Takvu oluju je napravil on h kuhinji. Od lavura i lanca. Oni nisu moglji vervati. Ono, svi su ostalji paf i veli (pop): To su same sitne stvari, same da vam pakažem ke se može.“

P: „Kak ste se vi osjećali kad ste te priče poslušalji? A vas je bilo strah? Smatrate li da su te priče važne i da danas, ne znam, ste Kruni govorili, Robiju kad su išlji spat i slično?“

O: „Ja sam to njim govorila, normalno da je meni ta priča bila zanimljiva i ono, kaj ja znam, otpočetka nam je bilo to, to su neke priče simtam. Alji kuljiko je tata to životopisno povijedal, opisival da je to doživel i videl kej čega i baka je svašta videla. Dapače, baka je jako na tatu utjecala, onda je i tata to nam tak životopisno opisival i govoril ke smo mi upijalji saku njegovu riječ kak on to govori ne? I onda normalno da nam je to, normalno poklje iza tih priča kakve nam je on svašta napavijedal mi sme ono, kuhinja je bila dolje fiži, a mi sme trebalji po vanjski stepenica gore. Mi sme moralji sve lampe hvužgati ke sme šlji, jer nas je bilo strah.“

P: „A smatrate li da su te priče važne? Da deca današnja znaju ke se je prije govorilo ili ne znam, da sad dobite hnučeka bi mu to govorili ili bi samo bajke i te moderne stvari govorili?“

O: „Pa bi mu pavijedala, ali ne da je to nekad postojalo. Nek onak, ko neku priču.“

Kazivačica Nevenka Leljak od svojih je roditelja čula sve predaje koje još i dan danas pamti. Predaja o svećeniku joj je jedna od najzanimljivijih jer često ljudi za svećenike govore da pohađaju školu magije, a nitko o tome ne govori i nitko o tome ništa ne zna. Nevenka je ispričala priču tipičnu za grabancijaše i stvaranje oluje. Međutim, u njezinoj je priči svećenik oluju napravio u kući dok je Nevenkin otac sjedio na kaminu i sve to gledao. Zanimljiva je činjenica kako je kazivačica priču čula od svoje bake, djeda i od oca. Cijela

obitelj koja je bila okupljena u kući prilikom tog događaja pričala je tu priču dugi niz godina. Na pitanja o strahu kojeg je osjećala dok je slušala te priče i je li priče govorila svojoj djeci, Nevenka navodi kako ju je bilo strah jer je bila dijete, no svejedno ih je pričala i svojoj djeci, a pričat će i unucima. No njih će vjerojatno štedjeti, jer navodi kako im neće reći da je to nekad postojalo već samo kao zanimljivu priču.

5.3.2. Iskaz ispitanika R.P.

„Pazi, još ti bum neke rekel. Ja ti to ne da verjem hude, alji verjem. Pagljej, dobre, ti to ne znaš. Nekad su šlji sprovodi od doma. I pagljej kud velečasni, dobre h Žurmancu mora paziti kom pazi, nema kum drugum paziti nek mora paziti na krov i on vidi gore na krovu ke je na krovu. Recimo h Žurmanca na pilani, gore na špici, on neke pazi. Znači ako neke gore vidi, on bu tak duge gavoril dok nebu to s krova prešle s špice krova. Male to pazi. Nekad su šlji sprovodi od doma. Moj stric je h Jezerišću hmer, on se je, on se ni bavil s tem nek je on bil pavezan z jenuj babuj ki ni htel ženiti. To vi ne znate, to znam še ja, to meni mati pavijedala. Dva konji su jedva ga speljali h brijeg. On je mel pedeset kil i kola mrtviječka su mele tristo kil. Nisu ga mogli s mesta geniti. I tak duge je veličasni deržal prediku dok se nije s štalje to genile, gore ke je.“

Pripovjedač je svoj iskaz započeo vjerovanjem u takve priče. Ne vjeruje jako, ali ipak vjeruje, navodi R.P.

Dok je riječ o predaji, pitanje o vjerovanju postalo je jedno od važnijih. Proučavatelji predaje smatrali su vjerovanje jednim od glavnih sastojaka naracije. Da bi se žanr mogao razumjeti, znanstvenici raznolike vidove vjerovanja u stvarne i izmišljene činjenice, onako kako ih izražava predaja, smatraju ključnima.[48]

Pripovjedačeva rečenica: *Ja ti to ne da verjem hude, alji verjem.,* je zapravo obrambeni mehanizam, kojim R.P. upravlja kako bi se zaštitio od publike koja nimalo ne vjeruje u takve priče. Za one koji ne vjeruju, ne vjeruje ni R.P., a za one koji vjeruju, pripovjedač priča tako

[48]Linda Degh i Andrew Vaznoyi, *Predaja i vjerovanje,* 2018: 322

da bi vjerovali još više. Nadalje, pripovjedač tvrdi kako svećenici na fakultetima i dan-danas uče crnu magiju. Objašnjava i ulazi u polemike samo da bi dokazao ono u što on vjeruje i objasnio zašto je to tako. Nakon ispričanih priča već je pao mrak i nije bilo ugodno izaći iz kuće. R.P. i njegova supruga, tražili su od ispitivača da ne spominje njihova imena, ako će priče pripovijedati dalje. Željeli su ostati anonimni pa se zato i u ovom radu spominju samo njihovi inicijali.

5.4. Iskaz o mrtvima

Život poslije smrti, vraćanje mrtvih u život, duhovi i ostale slične grobljanske teme još uvijek žive u usmenim pričama. Neki se ljudi jednostavno ne mogu pomiriti s gubitkom drage im osobe pa izmišljaju razne priče kako bi si pomogli u suočavanju s istinom. Mnogi također u snovima vide bliske im osobe, koje se čine toliko realni da sanjari sami sebe uvjere da je to bilo stvarno.

5.4.1. Iskaz Nadice Ranogajec

„H Njemačkoj h logoru za vrijeme rata. I on (djed) je vjerojatno gore bil istraumatiziran z nečim bog zna s čijem i isto je tak pavijedal. Jenom prilikom, da još je bil mlad ne, bilji su negde dečki, još je bil kao dečke, a moja baka je s Petrovskoga i on je hodil k njoj na Petrouske. I onda panoči se je vračal dimof i ke nebu doma, budući da ih je pune fiži bile i dece i kej čega i dijedek i babica i mati i braća i tako dalje ke nebu to doma razbudil, on je prešel na senjak spat. I onda je u neko doba, ga je zbudila velika buka, galama, ne znam kej, šta i onak kak je pogledal črez rešeteke na senjaku vun, najprije je videl černe konje, kak ideju veljiki černi konji i kak na nji jašeju bijelji ljudi. Ti bijelji ljudi, on je nam tumačil da to su kao bilji duhi od ljudi ke su h ratu paginulji, ke su ih pastreljalji ustaše gore negde, ne znam ke. E i ti konji su mimo njega prolazilji, a on je bil tihe, nije se hupal hjaviti ke ga nebuju skužilji. E međutim, mu je došla slama h nos i on je kihnul i jen se je gore prema njemu

zgledal i kak je njega on pogledal on je videl da čovek nema ljice kao čovek nego da je to ustvari kostur. E i onda je tije kostur njega pital: *Tonek, a si to ti?,* a on ga je po glasu poznal da je to njegav brat ke je h ratu paginul, Stanek. On je rekel: *Je Stanek ja sam*. Onda ga je Stanek pital: *Kak su moji?,* a deda je onda rekel: *Si su dobre, se je h redu same ti hodi kam si pošel.* I onda se je Stanek na konju abernul i prešel je s kolonom tam prema, med pećine.
I to je bila ta druga strašna priča.“

P: „I to vam je tak stvarno pričal kao da je uvjeren da je to istina?“

O: „Da, da. On je bil... gle, on je bil sto posto hu to uvjeren jer je tu priču, jednu te istu ponavljal i ponavljal i ponavljal.“

Kazivačica priču naziva strašnom pričom iz djetinjstva pri čemu se primjećuje da je osjećala strah, a vjerojatno ga osjeća i danas. U pripovijedanju koristi neupravni i upravni govor kako bi bolje približila razgovor dvojice braće od kojih je jedan poginuo u ratu, a drugi je živ. Brat kojeg više nema, želio je znati kako mu je obitelj i jesu li svi dobro, no zanimljiva je činjenica da se on okrenuo tek nakon kihanja što znači da se nebi osvrnuo da je mislio da u staji nema nikog. Nadica navodi da ne zna je li to istina i je li uopće vjerovala u tu priču, no kaže kako je malo vjerojatno da je djed to izmislio s obzirom na to da je istu priču ponavljao godinama. Naime, moguće je da je djed stvarno sanjao taj događaj toliko zbiljski da je sam sebe uvjerio u istinitost priče.

5.5. Iskazi o zmajevima

Popularna mitološka bića prema predajama još su svakako zmajevi, vukodlaci, demoni, macići i sl. Kako je spomenuto, vjerovanje u ono strano je dio ljudske prirode. Nešto što čovjek ima u sebi da vjeruje u ono što mu nije dokazano već samo ispričano i što se dugo pamti. Odgovor za neku nevolju najlakše je pronaći u prorocima, vješticama, demonima i sl.

Takvi nam odgovori na neki način pružaju utjehu, da postoji neobjašnjiva sila iznad nas ili oko nas, koju ne možemo kontrolirati ili utjecati na njezino djelovanje.

5.5.1. Iskaz Nevenke Leljak

Priča 1.

„To je isto baka pavijedala, da je bila gore h selu, iznad njih jedna obitelj ke je isto bilo pune dece i prije kao hu ti, kraljevska vojska je to kao bila tak su to uni pavedalji. To su samo moglji određeni mladići biti hu ti vojski hu ti jedinici nekvaki kraljevski. Kak je to zde garda ilji tipa neke takvuga. To je bila određena i visina, boja očiju, boja lasi, se je moralo biti po peesu. I taj mladič, s sela gore, je odgovaral semu tomu i on je prešel hu tu kao vojsku i tam je bil kao čuvar iljike je već bil. I sad on kad je došel, oni su se svi njemu divilji kak se on normalno, nasprem tih ke su bilji selski mladiči, em su bili nerazvijeni, em su ni tak mentalno neke stvari svačalji ke je on i on je bil jak, poseban. I niko njemu nije mogel biti ravan, on je rekel da se on more sa svim suočiti. I onda velji njemu jedna stara baka: *Pa dobre, ak si ti tak hrabar, ja sam čula...* gore mi veljime na prekljiža no ke su si, si puti se križaju, za tipa Putkovec, sim za Hlevnicu pa tam za slavensku stran, baš je raskršće. I velji da na tam raskršću se (točno ne znam kak je ona rekla) sad tipa određeni dan se to pojavi. Vrag se pokaže. I ak si ti dovoljno hrabar, hej se ž njim suoči. On velji: *Ma kaki vrag, ma nema toga ničega s čim se on nebi mogel sukobiti.* I sad ona velji dobro i ona njemu velji točno vrijeme, kad i tipa pa ljetu h maju mesecu, ne znam sad, ne znam kak je to tata nam rekel, kad je on to rekla uglavnom on je nju pasluhnul i rekel da ide on, ke nebi on. I ona velji: *Pazi se, nemoj, do god je to prošel, nišer nije to preživel ilji se nije vernul, ilji je došel pa je hmer, ilji neke, to nije samo tak.* i veli on pa ne, ne da se on ne boji ničega, svašta je on prešel, nema toga ke on nebu...sad baš ide, ide videti ke je to. I sad on prejde gore tak kak je ona rekla. I on drugo jutro, jedva se dovljekel dimof. Ne znam, keden dana nije riječi progovoril, nije jel, jedva su hu njega malo neke tekućine ke je opće preživel. I ono svi: *Pa kaj je bilo? Ke si videl?* i onda je on hutem, onak kak je bil h bunilu, nisu znalji opće ke i e bu on opće došel k sebi i e je to istina ke je on rekel. Uglavnom, on je rekel da je to hu kaj se je taj vrag pretvoril i zmaj. I velji

on je z mačem tukel, boril se, veljike god kao da bu pobjedil, onda se opet h neke drugo pretvoril. Velji to jednostavno nije mogel tomu dojti na kraj. Velji sva moguća čudovišta, takva čudovišta nije ni znal da postojiju. Makar je čul za svašta i te zmaje i te jednoroge i ka ti ja znam ke je sve bilo. Uglavnom, sve veće je to postajalo i sve oblike je mijenjalo. I on se je s tem boril i jednostavno ni mogel, to ga je tuljiko iscrpilo ke on već nije ono...i poklje je smršavil i mentalno je pal i nije već mogel iti h vojsku, i nakon nekog vremena su reklji da je i hmer.“

Priča 2.

„Znam no tam ke je pri tunelju isto, deda i baka su videlji cigane, kak maljega magarca, neke maljega konjek, velji tata ne znaju zde oni, ne znaju normalno deda i baka hu no vrijeme, valjda je bil malji, ždrijebe valjda. I ka, oni su šlji tam pri tunelju su bilji kanaljići, kak se s tunela zljijevala voda, još to dan danas postojiju tije tune... misljim kanaljići, sad ak je to tak zgljedalo prije ne znam, alji oni su tam hodilji po vodu. No i onda su oni tam hodilji po vodu i kao dolje nak uz štreku je bil ovaj, traničec. I tije cigani, normalno kak su to prije hodilji, kej kud i kej kakvi ljudi su pasli to malo ždrijebe. I sad velji, ovoga kak su deda i baka šlji tam po tu vodu pitaju oni nje: *Pa ka dijelate tuj? Pa nemrete tuj tak pasti to je (znalji su oni te ljude, čiji to tranik je), pa nemrete to tak same, tuj se ustaniti, uštogljiti, (no utaboriti, to sam štela reći) kak ste si to vi zamisljilji?* i sad nič oni samo tiho. I sad ovoga, baka još ono nak pa jeste bezobrazni, ne ono nisu baš bilji, općenito su s ciganima loša iskustva ž njimi melji i odbojni su im bilji. I ovoga, onda velji ona onak: *Bežite otud! Ke ste se zde tuj nastalji? Bište otud!* I sad oni zemeju kantu, tije ljudi samo tiho, niko nič, okrenulji su se od njih proč i nič. I sad velji ona kak su oni krenulji, baka onak h par navrata pagljeda, s toga konjeka već nije bil ždrijebe nek je već veći konj. I sad baka velji: *Tuj neki...“, ne kao cigani isto znaju svašta, velji ona: „Ke nebu ki vrag stari, bežme ne?!* velji ona dedi. I sad oni zemeju te kante i pažuriju se malo. I velji okreneju se nak, a nak je bil uski put uz ne, i sad oni se okreneju tije konj raste. I velji oni ideju prema hiži, bežiju. Taj konj, ko da se h zmaja pretvaral. I velji oni bežiju prema hiži i baka je h zadnji cajt zaperla, nak još bile su dvoje ne vrata željijezna i nak je mijela štajngu. Velji zadnji cajt je hderla, to bi bil, to je raslo tak za njimi i oni od straha već nisu hupalji paziti ke je bilo. Uglavnom, to se je samo pribljižavalo i

ti kojn je rasel i kao se h nekakvega zmaja i nekakvo, nekakvo čudovište se je pretvaral ke su oni h zadnji cajt hvušlji fižu i baka je te zaperla tuo. I baka je znala neke riječi reći ke je ona tuo, neke je ona bila rekla i onda velji onda su počelji moljiti i deda je isto onak ne to je neka skaza neka zloča. I onda su oni to nak maljilji i to je prešle, nestalo. Nije već nič kao bilo.

P: „To je vama isto baka pričala?“

O: „No, baka je to tati rekla.“

Kao što je već navedeno na početku poglavlja o iskazima, da je Nevenka Leljak najvrsnija pripovjedačica, to se je i obistinilo. O kojem je god mitološkom biću pitanje, Nevenka zna priču. Nije to loše, tako se usmena tradicija čuva i njeguje. Njezina će obitelj zauvijek nositi nekoliko tih predaja kroz naraštaje i biti bogata tim znanjem.

Nevenka u priču unosi mnogo detalja koji priču čine zanimljivijom i napetijom. Ne ulazi u samu bit priče već u početku nego polako publici priprema teren. *To je bila određena i visina, boja očiju, boja lasi, se je moralo biti po peesu. I taj mladić, s sela gore, je odgovaral semu tomu i on je prešel hu tu kao vojsku i tam je bil kao čuvar ilji ke je već bil. I sad on kad je došel, oni su se svi njemu divilji kak se on normalno, nasprem tih ke su bilji selski mladići, em su bili nerazvijeni, em su ni tak mentalno neke stvari svaćalji ke je on i on je bil jak, poseban.*

U ovom se odlomku može primijetiti koliku pažnju kazivačica posvećuje detaljnosti i preciznosti predaje. Svaki je atribut vojnika posebno napomenula, a isto tako i usporedila s drugim *selskim mladićima*, kako bi pripremila teren za borbu sa zmajem, koju obični mladići ne bi mogli podnijeti. Naime vojnik nije pobijedio čudovište s kojim se borio, no ipak se uspio vratiti kući. Svejedno, umro je ubrzo nakon okršaja sa zmajem, najvjerojatnije od psihičkih problema.

6. Zaključak

Za ovaj je rad, terenskim istraživanjem i snimanjem usmenih iskaza kazivača u različitim mjestima Hrvatskoga zagorja, izdvojen samo mali dio bogate hrvatske kulture. Vidljivo je iz rada da različita mjesta imaju nekoliko usmenih predaja od kojih je rijetko koja zapisana. Neke se usmene predaje kazivača, poklapaju u temi, no mjesto radnje i likovi kao i njihovi postupci su izmijenjeni. Svakim novim prepričavanjem priče neki se detalji zaborave, izmijene ili pak dodaju, što naposljetku dovodi do novog „ruha" priče. S godinama se priča prenosi među zajednicom do te mjere da za desetak godina imamo sasvim drugačiju priču nego što je bila ona izvorna. U tome je i čar usmene predaje. Da bude prenesena i promijenjena od pripovjedača jer publika različito shvati predaju te ju prepričava na svoj način. Usmene su predaje važan dio hrvatske folklorne tradicije i kulture, a njihovim ih bilježenjem i daljnjim pripovijedanjem mlađim naraštajima njegujemo i čuvamo. Kazivači u ovom radu često navode kako su priče slušali od članova svoje obitelji kada su se okupljali u kući jer moderna tehnologija nije bila razvijena kao danas, dok je interes za pričanjem i slušanjem priča sve manji. Također, neki su od kazivača naveli kako više nemaju potrebu za pripovijedanjem priča radi zabave i komunikacije pa su za ovaj rad pričali priču prvi put nakon dugog niza godina. Nažalost, moderna tehonlogija direktno utječe na novije generacije, čija je potreba za poštivanjem kulture, narodnih običaja i usmenog pripovijedanja, sve manja. Transkribirane predaje u ovom radu, samo su mali dio hrvatskog narodnog pripovjedačkog blaga, ali su isto tako zapisane slušajući i snimajući žive pripovjedače. Najveći broj zabilježenih predaja tematski pripada *copernicama* jer su ljudi u ono doba najvjerojatnije njima pripisivali čudne događaje u susjedstvu, dolaske kući u alkoholiziranom stanju, ali i ljubomoru među susjedima. Zanimljivo je koliko straha, mašte i želje za daljnjim istraživanjima pobuđuje slušanje takvih priča. Posebne su priče koje nemaju logično objašnjenje na kraju, pa navode čovjeka na razmišljanje i propitkivanje te daljnju istragu među zajednicom. Čar pričanja i usmenih predaja je u tome da nam objasne odnose s drugima, potiču na suosjećanje i razumijevanje, proširuju naše vidike, no isto tako mijenjaju način na koji promatramo svijet.

7. Popis literature

Bošković-Stulli, Maja, *Usmena književnost kao umjetnost riječi,* Zagreb: Mladost (1975)

Bošković-Stulli, Maja i Zečević, Divna, *Povijest hrvatske književnosti (knjiga 1),* Zagreb: Liber (1978)

Bošković-Stulli, Maja, *O usmenoj tradiciji i o životu,* Zagreb: Konzor (1999)

Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti,* Zagreb: Školska knjiga (2013)

Jolles, Andre, *Jednostavni oblici*, Zagreb: Matica Hrvatska (2000)

Kozina, Drago, *Krapinska vremena,* Krapina: Grad Krapina (2013)

Marković, Jelena*, Pričanja o djetinjstvu*, Zagreb: Biblioteka nova etnografija (2012)

Marks, Ljiljana i Rudan, Evelina (ur.), *Predaja:temelji žanra,* Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku (2018)

Marks, Liljanja, *Legends about the Grabancijaš Dijak in the 19th*

Century and in Contemporary Writings, Acta ethnographica Hungarica, sv (54) 2, 319-336, (2009)

Solar, Milivoj, *Pitanja poetike*, Zagreb: Školska knjiga (1971)

Solar, Milivoj, *Ideja i priča,* Zagreb: Liber (1974)

Solar, Milivoj, *Edipova braća i sinovi*, Zagreb: Golden marketing/Tehnička knjiga (2008)

Rudan, Evelina, Nikolić, Davor, Tomašić, Josipa (ur.) *Tragovi tradicije, znakovi kulture: Zbornik u čast Stipi Botici*, Zagreb: Matica Hrvatska (2018)

Težak Dubravka, Težak, Stjepko, *Interpretacija bajke*, Zagreb: Divič (1997)

Velčić, Mirna,*Otisak priče*, Zagreb: August Cesarec (1991)

Visković,Velimir (ur.), *Hrvatska književna enciklopedija,* Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, sv 1 (2009)

Zvonar, Ivan, *Od prvih tragova do dvadesetih godina 20. stoljeća* u *Pregled povijesti kajkavske usmene književnosti 1*, Zabok: Hrvatska udruga *Muži zagorskoga srca* (2014)

Internetski izvori:

Bošković-Stulli, Maja, *O usmenoj književnosti izvan izvornog teksta,* (file:///C:/Users/User/Downloads/NU19_Boskovic_Stulli%20(2).pdf, zadnji pristup 1. srpnja 2020.)

Jambrešić Kirin, Renata, *Svjedočenje i povijesno pamćenje: o pripovjednom posredovanju osobnog iskustva,* (file:///C:/Users/User/Downloads/NU322_JambresicHR%20(1).pdf, zadnji pristup 22. lipnja 2020.)

Kos-Lajtman, Andrijana, *Usmena književnost u hrvatskim osnovnoškolskim čitankama za više razrede,*(file:///C:/Users/User/Downloads/Kos_lajtman_hrv%20(1).pdf, zadnji pristup 3. srpnja 2020.)

Orlić, Olga, *Kako metodu usmene povijesti / oralhistory uklopiti u muzejsku izložbu?,*(file:///C:/Users/User/Downloads/9_Orlic_slog%20(1).pdf, zadnji pristup 16. srpnja 2020.)

Razgovor s prof. Emeritus Franjom Ružom, (file:///C:/Users/User/Downloads/HV_1_19_OBADIC_285_298.pdf, zadnji pristup 16.7. 2020.)

PRILOG

Iskaz ispitanice Nadice Ranogajec

P: „Kaj su za vas značile te priče kad ste tu priču čuli od nekoga i od koga ste uglavnom slušali te priče, tj. usmene predaje?“

O: „Pa meni je uglavnom priče povijedal moj deda, a budući da sam još bila dijete mene je toga obično bile strah. To se je pavijedale hvečer kad sme ružilji, misljim kad sme bijeljilji karuzu i onda je on pavijedal priče i normalno nas decu je bile strah. Bile su to copernice i duhi i svašta nešto takvoga, nije mi bilo baš ugodno, međutim sad me već nije strah. Definitivno ja h copernice i h duhe ne verjem tak da...“

P: „Okej, smatrate li da su te priče važne, to jest da su bile važne u ono vrijeme da bi se očuvala nekakva ajmo reći tradicija ili tak nekaj?“

O: „Pa misljim da je. Ljudi su se družilji i te priče su bile ko današnji televizori. Nije bilo televizoraf, nije bilo interneta i ljudi su zmišljali priče, zmišljali su te ljikove, ak je neko neke videl ke nije razmel odmah je to bila ili copernica ilji vrag ilji neke takvoga.“

P: „Dobro sad, rekli ste više da se ne bojite tih priča, a dal ste svojoj djeci možda pričali te priče ili ono kad nije bilo struje kad smo bilji malji prije spavanja?“

O: „Pa jesam, ne baš takve, ne baš na taj način jer ja nisam štijela da decu bu strah, e kak je bile mene, ja sam im druge neke priče pavijedala. Ne tolko ja, kolko recimo moj tata. Njihov deda im je zmišljal priče, alji to onda nisu bile tak strašne priče jer to su bile ovak bolj prilagođene deci, oni su već bilji moderniji. Moji mama i tata nek je recimo bil moj deda. Mojem dedi je valjda bilo zabavno ke sme mi bilji strahu. Ono kak bu decu zde, kak bu on decu navabil ke buju hvečer ostalji fiži, ke buju ružilji, misljim lušilji karuzu nek strah ih je pa ne hupaju iti vun. Onda su dijeca bilji fiži.

P: „ Razmem, dajte mi rečite kak koju priču znate?“

O: „Pa evo, moj deda je recimo, on je delal na pilani h Đurmancu i pešice je hodil na posel i s posla. I onda obično onih dana kak je bila plača, tuj h Žurmanca h bufetu su nakon posla ostalji i spanapilji su se. E i sad je on pešice šel dimof. Ni bile asfaltirana cesta, ni bile rasvjete, znači šel je pa tranika i za patakom i prek patoka je bila berf. I trebale je naciljati tu berf kad si ti bil pijan. I onda če je slučajno mu se je pasmeknule ći je kej fuljal pa je pal h grmuovlje pa je pal i h potek je znal pasti i tako dalje. I došel je dimof ves h blatu i onda je pavijedal: *Joj Zlata moja draga. Kud su mene coprnice vodile...(*Dolje h brod kak je na štala veljika, tam je obično bile kakti tam su se sastajale copernice jer tam je bil veljiki tunjk i onda kad je bila voda to je tam šumele, i onda) *to je cuohtale, one su flačje prale tam i onda sam ja došel, ja i Štefek* (obično, moj drugi dedake su skup s pilane šlji) *mi sme došlji, one nas nisu pustile prek. Mi sme se ž njimi hitalji, črez ternje su nas vadile pa bukavju su nas vadile i nikak puta dimof najti.*
I onda bilji su zmazani, abcuofani ke su se pa ternju vljijeklji, ne to su ih copernice zdrapala, one su nje htele htapiti nutra h patoku. Jedva jedva su žive glave zvljeklji ke su dimof došlji.“

O: „Dobro znači vi ste to onda dok ste bilji mladi vervali h to ili ne?“

P: „Pa kao dijete ne znam, možda i jesam, ali čiste sumnjam.“

O: „H Njemačkoj h logoru za vrijeme rata. I on (djed) je vjerojatno gore bil istraumatiziran z nečim bog zna s čijem i isto je tak pavijedal. Jenom prilikom, da još je bil mlad ne, bilji su negde dečki, još je bil kao dečke, a moja baka je s Petrovskoga i on je hodil k njoj na Petrouske. I onda panoći se je vračal dimof i ke nebu doma, budući da ih je pune fiži bile i dece i kej čega i dijedek i babica i mati i braća i tako dalje ke nebu to doma razbudil, on je prešel na senjak spat. I onda je u neko doba, ga je zbudila velika buka, galama, ne znam kej, šta i onak kak je pogledal črez rešeteke na senjaku vun, najprije je videl černe konje, kak ideju veljiki černi konji i kak na nji jašeju bijelji ljudi. Ti bijelji ljudi, on je nam tumačil da to su kao bilji duhi od ljudi ke su h ratu paginulji, ke su ih pastreljalji ustaše gore negde, ne znam

ke. E i ti konji su mimo njega prolazilji, a on je bil tihe, nije se hupal hjaviti ke ga nebuju skužilji. E međutim, mu je došla slama h nos i on je kihnul i jen se je gore prema njemu zgledal i kak je njega on pogledal on je videl da čovek nema ljice kao čovek nego da je to ustvari kostur. E i onda je tije kostur njega pital: *Tonek, a si to ti?,* a on ga je po glasu poznal da je to njegav brat ke je h ratu paginul, Stanek. On je rekel: *Je Stanek ja sam*. Onda ga je Stanek pital: *Kak su moji?,* a deda je onda rekel: *Si su dobre, se je h redu same ti hodi kam si pošel.* I onda se je Stanek na konju abernul i prešel je s kolonom tam prema, med pečine.
I to je bila ta druga strašna priča.“

P: „I to vam je tak stvarno pričal kao da je uvjeren da je to istina?“

O: „Da, da. On je bil... gle, on je bil sto posto hu to uvjeren jer je tu priču, jednu te istu ponavljal i ponavljal i ponavljal.“

Iskaz ispitanice Nevenke Leljak

„O svećeniku ke je bil. Naša baka, baka od tatine mame. Meli su onak staru hižu onak uz cestu. Nije bila takva cesta nek šudrana. I ono prolazili su Slavenci tud i kej kakvi. I onda su ono kak su bili siromašni, a meli su vina i tega sega, ljudi su prolazili i ono stalji su i pitalji su a čeju si kej spiti i to i tak je baka ke je ko gostiona. I onda su to ljudi znalji pa su stalji pa su si spilji i družilji se i tak. I onda je ovoga, kak bi baka privlekla čim već, njezini sini, ti stariji tata je moj najmlajši, najstarija sestra ona se već bila oženila kad se tata rodil tak da je to jako veljika razlika no. On je bil još malji kao dečec moj tata dok je to sve kao bilo, proživljavali su. I onda je ono baka, baka je igrala bas. A ti dva su te neke, ke ja znam kakve su melji štrumente, bugariju ke je stric mel, ja mislim da bugariju. I onda su oni kao nekakvu muziku još kao ke bi to bilo bolj svašta nešta. I ovoga, tak su dolazili ljudi, se bolj su to kao videlji da se to i zabava stvara i svašta nešta. I onda je došel i taj jen pop usput kad je prolazil, slovenski pop je bil. I kak su se no zafrkavali nutra, onda su počeli to e oni vjeruju da maju popi neke moći i dal moreju nekaj stvoriti i to. I onda veljiju ti ljudi: *Ma je ke bi pop mogel, nije istina.,* i sim tam. Onda on veli: *Pa dobro no, ima već vrsta kao tih popaf. Pravi pop,*

kepraf ima te s Rima i ke ja znam te neke posebne školje, on more.“ I tak su oni njega provocijeralji i sad svećenik veli da on to ne bi smel. Ali on im more dokazati i pokazati da se to stvarno more neke. I onda oni kao pa ke bu on zde napravili, ke zde glumi, ke bu zde nekakve copernije izvađal? I sad pop veli: *Evo sad tuj nutre ke sme mi zde*...To je bila onak veljika prostorije tipa ko sve to da je i Krunekava soba i naša i sve veliko. I bila je tam velika peć i moj tata je ko dečec gore sedel na ono bil je šporhet i ono peć iznad de su mala deca sedelji. I tata je gore sedel i taj pop veli baki nek donese lavur i zavrnice, ne lance željezne. I sad bu on s tem napravil ke bu h kuhinji oluja. Oni svi se počneju smejati ke bu zde un s tem lancem razmijetal vodu ilji ke bu izvađal. Veli on da ne, nek baka same zapre zavjese, nek zatamni. On je del taj lavur na stol i te zavrnice nutru i ono bil je totalni mrak. Kad je on, neke ono perve nekaj kao govoril i odjenput to su nutra munje sijevale, pukalo je ne? I velji kiša takva ke su bili svi mokri, a baka je morala z mekluj ribati s kuhinje vodu vun. Takvu oluju je napravil on h kuhinji. Od lavura i lanca. Oni nisu moglji vervati. Ono, svi su ostalji paf i veli (pop): To su same sitne stvari, same da vam pakažem ke se može.“

P: „Kak ste se vi osjećali kad ste te priče poslušalji? A vas je bilo strah? Smatrate li da su te priče važne i da danas, ne znam, ste Kruni govorili, Robiju kad su išlji spat i slično?“

O: „Ja sam to njim govorila, normalno da je meni ta priča bila zanimljiva i ono, kaj ja znam, otpočetka nam je bilo to, to su neke priče sim tam. Alji kuljiko je tata to životopisno povijedal, opisival da je to doživel i videl kej čega i baka je svašta videla. Dapače, baka je jako na tatu utjecala, onda je i tata to nam tak životopisno opisival i govoril ke smo mi upijalji saku njegovu riječ kak on to govori ne? I onda normalno da nam je to, normalno poklje iza tih priča kakve nam je on svašta napavijedal mi sme ono, kuhinja je bila dolje fiži, a mi sme trebalji po vanjski stepenica gore. Mi sme moralji sve lampe hvužgati ke sme šlji, jer nas je bilo strah.“

P: „A smatrate li da su te priče važne? Da deca današnja znaju ke se je prije govorilo ili ne znam, da sad dobite hnučeka bi mu to govorili ili bi samo bajke i te moderne stvari govorili?“

O: „Pa bi mu pavijedala, ali ne da je to nekad postojalo. Nek onak, ko neku priču.

P: „Dobre, znate merti još koju?“

O: „To je isto baka pavijedala, da je bila gore h selu, iznad njih jedna obitelj ke je isto bilo pune dece i prije kao hu ti, kraljevska vojska je to kao bila tak su to uni pavedalji. To su samo moglji određeni mladići biti hu ti vojski hu ti jedinici nekvaki kraljevski. Kak je to zde garda ilji tipa neke takvuga. To je bila određena i visina, boja očiju, boja lasi, se je moralo biti po peesu. I taj mladić, s sela gore, je odgovaral semu tomu i on je prešel hu tu kao vojsku i tam je bil kao čuvar ilji ke je već bil. I sad on kad je došel, oni su se svi njemu divilji kak se on normalno, nasprem tih ke su bilji selski mladići, em su bili nerazvijeni, em su ni tak mentalno neke stvari svaćalji ke je on i on je bil jak, poseban. I niko njemu nije mogel biti ravan, on je rekel da se on more sa svim suočiti. I onda velji njemu jedna stara baka: *Pa dobre, ak si ti tak hrabar, ja sam čula...* gore mi veljime na prekljiža no ke su si, si puti se križaju, za tipa Putkovec, sim za Hlevnicu pa tam za slavensku stran, baš je raskršće. I velji da na tam raskršću se (točno ne znam kak je ona rekla) sad tipa određeni dan se to pojavi. Vrag se pokaže. I ak si ti dovoljno hrabar, hej se ž njim suoči. On velji: *Ma kaki vrag, ma nema toga ničega s čim se on ne bi mogel sukobiti.* I sad ona velji dobro i ona njemu velji točno vrijeme, kad i tipa pa ljetu h maju mesecu, ne znam sad, ne znam kak je to tata nam rekel, kad je on to rekla uglavnom on je nju pasluhnul i rekel da ide on, ke ne bi on. I ona velji: *Pazi se, nemoj, do god je to prošel, nišer nije to preživelilji se nije vernul, ilji je došel pa je hmer, ilji neke, to nije samo tak.* i veli on pa ne, ne da se on ne boji ničega, svašta je on prešel, nema toga ke on nebu...sad baš ide, ide videti ke je to. I sad on prejde gore tak kak je ona rekla. I on drugo jutro, jedva se dovljekel dimof. Ne znam, keden dana nije riječi progovoril, nije jel, jedva su hu njega malo neke tekućine ke je opće preživel. I ono svi: *Pa kaj je bilo? Ke si videl?* i onda je on hutem, onak kak je bil h bunilu, nisu znalji opće ke i e bu on opće došel k sebi i e je to istina ke je on rekel. Uglavnom, on je rekel da je to hu kaj se je taj vrag pretvoril, i zmaj. I velji on je z mačem tukel, boril se, veljike god kao da bu pobjedil, onda se opet h neke drugo pretvoril. Velji to jednostavno nije mogel tomu dojti na kraj. Velji sva moguća čudovišta, takva čudovišta nije ni znal da postojiju. Makar je čul za svašta i te zmaje i te jednoroge i ka ti

ja znam ke je sve bilo. Uglavnom, sve veće je to postajalo i sve oblike je mijenjalo. I on se je s tem boril i jednostavno ni mogel, to ga je tuljiko iscrpilo ke on već nije ono...i poklje je smršavil i mentalno je pal i nije već mogeliti h vojsku, i nakon nekog vremena su reklji da je i hmer.

Znam no tam ke je pri tunelju isto, deda i baka su videlji cigane, kak maljega magarca, neke maljega konjeka, velji tata ne znaju zde oni, ne znaju normalno deda i baka hu no vrijeme, valjda je bil malji, ždrijebe valjda. I ka, oni su šlji tam pri tunelju su bilji kanaljići, kak se s tunela zljijevala voda, još to dan danas postojiju tije tune... misljim kanaljići, sad ak je to tak zgljedalo prije ne znam, alji oni su tam hodilji po vodu. No i onda su oni tam hodilji po vodu i kao dolje nak uz štreku je bil ovaj, traničec. I tije cigani, normalno kak su to prije hodilji, kej kud i kej kakvi ljudi su pasli to malo ždrijebe. I sad velji, ovoga kak su deda i baka šlji tam po tu vodu pitaju oni nje: *Pa ka dijelate tuj? Pa nemrete tuj tak pasti to je* (znalji su oni te ljude, čiji to tranik je)*, pa nemrete to tak same, tuj se ustaniti, uštogljiti,* (no utaboriti, to sam štela reći) *kak ste si to vi zamisljilji?* i sad nič oni samo tiho. I sad ovoga, baka još ono nak pa jeste bezobrazni, ne ono nisu baš bilji, općenito su s ciganima loša iskustva ž njimi melji i odbojni su im bilji. I ovoga, onda velji ona onak: *Bežite otud! Ke ste se zde tuj nastalji? Bište otud!* I sad oni zemeju kantu, tije ljudi samo tiho, niko nič, okrenulji su se od njih proč i nič. I sad velji ona kak su oni krenulji, baka onak h par navrata pagljeda, s toga konjeka već nije bil ždrijebe nek je već veći konj. I sad baka velji: *Tuj neki...,* ne kao cigani isto znaju svašta, velji ona: *Ke nebu ki vrag stari, bežme ne?!* velji ona dedi. I sad oni zemeju te kante i pažuriju se malo. I velji okreneju se nak, a nak je bil uski put uz ne, i sad oni se okreneju tije konj raste. I velji oni ideju prema hiži, bežiju. Taj konj, ko da se h zmaja pretvaral. I velji oni bežiju prema hiži i baka je h zadnji cajt zaperla, nak još bilje su dvoje ne vrata željijezna i nak je mijela štajngu. Velji zadnji cajt je hderla, to bi bil, to je raslo tak za njimi i oni od straha već nisu hupalji paziti ke je bilo. Uglavnom, to se je samo približavalo i ti kojn je rasel i kao se h nekakvega zmaja i nekakvo, nekakvo čudovište se je pretvaral ke su oni h zadnji cajt hvušlji fižu i baka je te zaperla tuo. I baka je znala neke riječi reći ke je ona tuo, neke je ona bila rekla i onda velji onda su počelji maljiti i deda je isto onak ne to je neka skaza neka zloča. I onda su oni to nak maljilji i to je prešle, nestalo. Nije već nič kao bilo.“

P: „To je vama isto baka pričala?“

O: „No, baka je to tati rekla.“

„Ona isto gore je bila h selu doma, da je njima dok je djevojčica bila baka, nešter im je hodil h štalu, kravu im je padojil, a bili su siromašni. Ke su melji te dvije kravice i od tega su živelji. Nisu onda muži hadilji delat ilji neke, od tuga su živelji ke melji doma. Od zemlje, od kravice, teljekaf od tega, a dece je bilo tipa po osam, devet komadi. I sad, nešter je s sela hodil krast kravu po noći. Oni kravu ljepo hvečer uredno podojili i nahranili i napojili, hjutro ju treba iti podojiti, dapače najveć mljeka ima krava hjutro. I njezina mama išla dojit, a krava nema mljeka. I ke napraviti ne? I to tak konstantno, non stop krave podojene. Oni nemaju mlijeka. Treba sir i sve, a nemaju s čega. I velji, onda je šla ta mama od bake gore h selo k jenoj babi i ta baba je kao znala. Bi ti rekla, možda je i ona od toga to pategnila. Ona ima je dala nekakav prah i rekla da tak ona kravu nije padojila ke nebu neke h vimenu ostalo. To h malji lončićek kuljiko god da bu ti to podoji i taj prah hiti hu to mljieko i na šporhet kipet. Kera bu baba spuhnula oko usta jer je to pila, to mljeko, spuhnila bu i po tem bute znali tera baba krade. I velji, tak je to bakina mama napravila i velji točno su našlji babu kera je. I zbilja je spuhnila, mela je same kraste i spuhnila je, a nikad prije to nije mijela. Velji onda je poklje iza toga mijela.“

P: „Teta Nevenka a vi vjerujete u te stvari? Smatrate li da se to stvarno tak dogodilo?“

O: „Neke, to dobro ajde s tim konjemi i to to su možda malo uveličali, alji tak neke stvari tipa to (priča iznad) to bi vervala, da je možda bilo. To bi.“

Iskaz ispitanika R.P.

„Dojdem tud hnadol skroz mimut Ele, mesec, snegajeno pol metra, sam. Bile je jeno 11 vur hvečer. Pokojni moj tast, jejni deda velji: *Ak ideš tud hnadol, tuj su ti copernice, znači jen rukav, dal na ruki, dal na noga, moraš meti padvit. Znači copernica ti tuj ne more nič.*“

Viš, tuj mam križe ke nisam nigdar nosil, a nebu te napala. Ja ti to nisam niti verval znaš. Idem ja tud hnadol, snijeg nak škripi, mel sam jeno dvajst tri leti. Dvajst dvije, dvajst tri. Mesečina ko da je bijeli den. Idem na Ljijepaje tud hnadol, a prije su tuj tam iznad Mareka, tvojega strica i pakojnuga Rungu su copernice tuj tam hlovile. Isto su ih nekum k vragu vozili, samo su mi svi rekli da su oni bili pijani, a nije istina, bili su trijezni. Čak su i dijedeka pa su rekle babice pakojne da je bil pijan pa je prešel nekam k vragu, a nije bil pijan nek je bil trijezan dok je od vas šel. I dojdem ja tuj dolu do mosta, bil je drveni most. Znači mogle je biti jeno pol dvanaest vur. Žena, ja sam ju videl ke je. Znači sve zmeržene, potek zmerženi, ona pere flačje na nu riflju. I ovak dela pa riflji (oponaša rukama kako je copernica prala rublje). Kad sam ja nju zagljedal, ja sam od mosta do stare hiže, kolko more biti jeno sto pedeset metri nisam tri krat stal. Ja sam na kupaonu nutru lupil jer su mi ključi od straha palji nutru h kupaonu h kadu. Ja sam črez obluk došel tam, ke more biti jeno osamdeset puta šezdeset tije obluk, ja sam skočil nutru h kadu od straha. To ti je živa istina.“

Supruga gospodina R.P. : „A znaš koja je bila žena?“

R.P.: „Znam, alji se to nesme pavedati.“

„Pazi, još ti bum neke rekel. Ja ti to ne da verjem hude, alji verjem. Pagljej, dobre, ti to ne znaš. Nekad su šlji sprovodi od doma. I pagljej kud velečasni, dobre h Žurmancu mora paziti kom pazi, nema kum drugum paziti nek mora paziti na krov i on vidi gore na krovu ke je na krovu. Recimo h Žurmanca na pilani, gore na špici, on neke pazi. Znači ako neke gore vidi, on bu tak duge gavoril dok nebu to s krova prešle s špice krova. Male to pazi. Nekad su šlji sprovodi od doma. Moj stric je h Jezerišću hmer, on se je, on se ni bavil s tem nek je on bil pavezan z jenuj babuj ki ni htel ženiti. To vi ne znate, to znam še ja, to meni mati pavijedala. Dva konji su jedva ga speljali h brijeg. On je mel pedeset kil i kola mrtviječka su mele tristo kil. Nisu ga mogli s mesta geniti. I tak duge je veličasni deržal prediku dok se nije s štalje to genile, gore ke je.“

Iskaz ispitanice Jelene Turniški

„Ja sam živjela u Jesenju i uvijek su bile svakakve priče. Stariji ljudi su pričali, moji roditelji o tome ke se sve događalo. I onda jedanput, ja u to nisam najprije vjerovala, ali je poslje bilo ono, pričala je druga žena da su se jako sposvađalji susedi i da su, ovi su trebali iti s kravami na ispašu, alji su pred trebalji prejti prek zemlje od te žene koju su smatralji vješticom. I ta žena, kad su oni došli s kravami do njezinoga, krave su pale dolje i sve su postale kvrgave i nisu se mogle dignuti opće s ovoga. I to je nastala velika, velika panika. E, alji je u selu živela još jedna žena koja je znala toj vještici dati ko protuotrov, protuterapiju. I onda je ona došla i ona je s nekakvim, neke je govorila, neke je moljila i z nekakvom vodom je škropila i te krave su se digle i normalno su išle dalje i nisu imale ni kvrge ni ništa. E i tak da je jedna, ustvari bile su ko dvije vještice. Jedna je znala kontru napraviti drugoj.

Kad sam ja recimo odrasla, bila sam, možda sam išla prvi, drugi razred škole. Ova jedna je živela blizu nas, koja je to delala, koja je znala te, copernica ko vještica koja je znala to delati. Ona je živela par metara dalje od nas, alji se je posvađala zbog nekakvog imenjaka na njivi, kak su bile međe se je posvađala s mojima i moji su kupilji svinje. I onda je ona, kad je ona vidla, ona je došla sa strane ke je ona videla te svinje, to je ono ke ja znam. I ona je te svinje videla i prešla je i poslje su svinje počele samo onak cviljiti i htele su sve razbiti nutra. I nisu htele jesti niti nič. I to je trajalo tak čak i cijelu noć ke je bila ta uzbuna s temi svinjami. Alji je onda se moja mama ono zmislila kak je jedna pričala da je našla, da je ova morala nekakvu kost baciti deti nekam, baciti u blizinu toga svinjca de su svinje bile, da je morala ona neke deti. I onda su išli iskat i našli su tu jednu kost svinjsku, koja je bila bačena kraj toga. I onda je moj tata tu kost zel i onda je počel psovati sve grijehe na svijetu koji su postojali. Copernici i svinjam i kosti i svemu. I kad je on tu kost zel i kad je odnesel, ne znam h smeće kam ju je del. Nestalo je, svinje su si legle ko da su pokrepale. Tako su ostale mirne i više se za njih nije znalo. Drugi dan su normalno jele i od drugoga dana je sve bilo normalno. Mislim, to je ono ke se ja sjećam sa svojih sad sedamdeset godina.

I recimo jednu večer, to je znalo biti na Badnjak navečer. Na Lucijino, kad je bilo Lucijino onda je bila meša ne? I mislim od Lucijinoga da se je plel stolček, stolica, do Badnjaka svaki

dan. I onda su došli, ovoga, kad je bila polnoćka onda su te danesle te svoje, te koje su znale tu magiju koje su se, koje su ljudi smatrali vješticama, ne koje su imale nekakve ove, onda su one donesle to h crkvu, te stolčeke, da. Ja to nisam doživela, alji moj stariji brat koji je stariji od mene dvadeset godina ne, on je to doživel, on je to videl. I moj tata je to videl da su došle nutra i one su stale i kad si se ti okrenul h crkvi onda si ti videl koje su sve vještice. Onda su ih ljudi videlji, obični ljudi. E i onda kad je onaj ko se je okrenul ako se je, ko se već okrenul, e onda su one tome uvijek neke napravile. Moral si bežati.“

Iskaz ispitanika Gabrijela Štefanca

„E, kad sam ja bil mali, u našem kraju onda još nije bilo televizora pa smo se okupljali kod jedne kuće de su nam stari uvijek pripovijedali kak je to bilo u njihovo doba kad su oni bili manji. Najviše puta su bile teme vještice kojih je na našem kraju bilo, a jedna od najznačajnijih je bila Lucijin stolčić. To je mali stolac koji si morao raditi od Lucijinog to je 13.12. do 24.12. da bi ga onda nosil kod polnoćke. Na ulazu u crkvu se je taj stolčić postavil i onda kad je u crkvi bilo klečanje, onda je taj mladić koji je nosil taj stolac stal na stolac i svaka koja se okrenula, znalo se da je ona vještica, ali ako ga je ona uspjela vidjeti moral se dat u bijeg. Ak je uspjel doći do svojeg dvorišta bacajući usput žito koje je moral pripremiti onda je bilo dobro jer na njegovom dvorištu mu nisu mogle ništa. Međutim, ako nije uspio pobjeći pa ga je koja dobila jer je uvijek tih bilo više, onda on, cijelu noć je hodal iako je to bilo božićno vrijeme, nije mogel doći doma prije zore. Došel je doma jer nije znal puta dok se nije razdanilo, ali je došel uvijek sav izgreban i umoran i nije znal reći kud je hodal. Tak da to je bilo u jako puno slučajeva, ali to je i potvrđeno da je to tak bilo kod nas.“

Iskaz ispitanice Alojzije Varjačić

„Ima jedna priča, događaj. Dobre, kak bi zde to rekla, to je već toga pune ljijet, alji to se dogodilo mojemu ocu i on je bil zidar i već je bil dobro malo stariji. I bil je, zidal je pri jenamu čoveku i išel je doma i javil se je tuj k meni, tuj kak sam sad doma, kak sam se udala. I prešel je od mene za dana, imel je h torbi alat i prešel je poprek kak smo hodili poprek doma

i mislim tak kak je on meni poslje misljim drugi put pripovijedal. Došel je gore kak je rudar i tam je križanje ide cesta za dalje h brijeg i hnadol kak se išlo poprek h dućan. I on je došel do toga zdenca, i tam gotovo. Tam već nije znal kud. Došel je, bilo je neko veliko ternje, okupine, kabačina ko gacija, sve zarašeno i nije mel kud van. On se je tuj vertel, vertel i ne znam sad točno kak dugo je to trajalo, dobro on je prešel od tud ne znam točno kolko je bilo vur, možda oko 8 negde valjda h ovo doba h petom mesecu. I došel je doma i mama je već spala i došel je k njoj h sobu na vrata i veli: *Hedi se mati stani, hedi z menuj*. I pita ona: *Kam?* velji: *Dolje sam došel na Mlačak* (to se zval Mlačak) *do nud sam došel, dolje sam zgubil torbu, nisam mogel dojti doma, nisam znal dojti kud doma.*, a već je bilo pol dvanajst vur hvečer kad je on to došel doma. I onda su oni zeli i bil je ves h blatu imel je cipelje na noga i hlače je mel se h friškem blatu, a suhe je bilo opće nije bile blata, nije zbilja nije bilo blata nikeri, suhe je bile, a on je bil ves h blatu. I oni su zeli lampaš onaj na petrolej ke je bil, veli: *Zemi lampaš i hej z menuj*. I oni su šlji i dolje su je, no normalno kupinja nije bilo nikeri i cesta je bila makadam je bila cesta, nije bilo asfalta tam su bile njive, tak je gore bil breščec. I tak su oni našli, tam za krajem su našlji tu torbu ke je nutra mel alat zidarski i zelji su torbu i išlji su doma. I onda je on znal kad smo mi došle, ja s mojim mužem gore doma, onda je znal uvijek reći kad smo šlji po mraku doma, Štijefu: *Daj si oberni* (recimo kontra) *lijevu hlačnicu na hlača i desni rukav na kaputu.* Ne? Kontra si si moral. Ilji desnu hlačnicu pa ljijevi rukav i da te nebuju copernice vadilje. Eto tak, to je ta priča bila. Sad ke je bilo ko to zna, mislim nikad nismo odgonetnuli, ali od tud nije znal, ni znal kud dimof. “

Iskaz ispitanice Blaženke Turniški

P: „Evo gospođo Blaženka dejte mi rečite e se vi zmislite kakvih starih priča?“

O: „Zmislim se dosta toga, a pogotovo ke su znalji povijedati stariji ljudi. Prije nekada je toga bilo puno već nek je danas i pogotovo copernice su se spominjale. Da su te copernice postojale, sad a su je postojale ili nisu, ja ih nikad nisam vidla. Jedino znam jenput navečer smo išli ja i mama moja kod dijedeka i babice. I tam h jednom vrbinju je sedela ženska h

črnine oblečena. A glavu je imijela pognjenu i ja sam se jako preplašila i mamu sam prijela snažno za ruku jer sam bila strahu ke to je. Ona je samo govorila: *Same budi tihe i ideme.* I tak sme išle. I ja sam još dan denes da se zmisljim, kad sam išla tijem putem, ja sam uvijek mislila da bum srela tu černu babu nutra hu tem vrbinju. A kad smo se vraćale ja i mama od dede i bake, više te ženske nije bilo nutra h vrbinju.“

P: „A ke je ona delala hu tom vrbinju?“

O: „Ona je nutra sedijela i glavu je imijela nutra skritu med nogami i sedijela je. Niti je ona nam kej rekla, niti smo mi njoj ke rekle.“

P: „Pa dobro, nemora značiti da je to bila copernica?“

O: „Alji neke je bile, jer normalna ženska ne bi sedijela tak ponoći nutre, a k tome bil je i snijeg pa se je onda još bolj videle jer je bila bolj svjetlost od snega, zima.“

P: „Dobro, i kak, misljim vama su sigurno govorilji još takvih priča. Kak ste se vi osjećali nakon?“

O: „Uvijek me je bilo toga strah,a makar sam misljla morti to i ne postoji, alji furt su ti stariji ljudi govorilji da to postoji i još den denes da takve stvari postojiju. Ja se nisam susretala već s takvima. To je bilo samo jenput i nikad poslje i nikad prije.

Iskaz ispitanice Drage Grilec

„Onak, a bi ti to pavijedala kak sam ti, kak sam zadnji krat pavijedala?“

„Ja no, se ke se zmislite.“

„Da su copernice, da su rekli stari ljudi da to je točno, da je bila istina. Velji da je išel, kak bi pavijedala, išel je čovek od sestre. Od sestre je išel, ponoći hvečer kesno. I da su babe prale, ja bum ti tak sve po kajkavski. Da su prale pri potoku da su prale i da su ga najen krat prijele, saka pad jenu pazduhu pad ruku i ž njim pa potoku. Pa h brijeg pa nazaj hnadol, pa h brijeg i hnadol tak ke su ga cijelu noć vadile ke je hjutro došel dimof čisto moker. No, to.

Onda o duhovima, moja pokojna babica je rekla da je vidla točno kak je išel duh ad cirkve, ad cirkve pa prema groblju. I da se to tak kotural, da ni mogel kakti iti da se same kotural, a se je išel ž njega vogenj od njega i tak se je kotural, do groba je došel na groblje, jer su rekli da duhi moraju dojti prije dvanaest na svoje mesto. Prije pol noći.

Čekaj i još sam zde jenu znala. Zde sam pa pazabila. Aha, a isto su povijedali kak je bil jen coprnjak, to tuj tam nedaleko. Da je bil tak coprni da je saku noć je došel ke krave nisu mele mlijeka čisto nič. I da je došel jen krat k njim, da je tak padalo ke se je htel zrak razliti. Da je tak padalo ko prutje, alji on je moral po tam gerdam vremenu dojti k toj hiži i da je od velike da ga je kak ti nekak hudo peklo hu njem, da je samo pal naklu h slamu i nak je te jen cajt bil i te je deš prestal, a da sako jutro im je kravu podojil ke nisu meli mlijeka.“

Iskaz ispitanice Đurđe Grilec

„E to ti bum zde povijedala. To je nam prijatelj ovaj povijedal tuj gore s Kostela. On je povijedal od svojuga dijedeka. Da je njegov dedek to, ovaj, da su onda h selu bile copernice i onda, nači on je moje godište on je onda to od njegovuga dijedeka kao ne? I onda je ovaj te copernice su bile po selu. I onda je on htel znati koje su to bile copernice. I onda je bila nekak priča kao da, sad ne znam kolko točno dana prije Božića, moral delati nekakav stolček. I ovaj i onda, do Božića taj stolček treba biti napravljeni. I onda je moral iti h cirkvu, onda dok su svi ljudi bili pri meši, e i onda je moral nekam ga deti, alji tak ke ga ne bi one videle. I onda, sad ne znam kak je on moral stati, nekak i onda kad svi ljudi glediju napre, a copernice su gledale nazaj ne? I onda je, ovaj, su onda je videl to kere su copernice. Ne, to su se onda one tak atkrilje. No i onda je, alji onda su ga one njega kao videle i onda poklje kak je on hmer,

dok je bil na odru, kaj ja znam i onda je isto su ne znam kaj su onda, već sam pozabila da kaj su onda delale. I poklje dok je bil sprovod, onda je došlo strašno nevrijeme kaj ja znam, ono, on se je kljel to je živa istina, on je to videl on je to doživel. Onda nekakvi ablaki, prolom oblaka, veter naglo došel od nikud i onda je to sve pomel i tak, i onda no to je bilo o tim copernicama.“